

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Historisk Samfund

for Præstø Amt

Årbog 1992

Historisk Samfund for Præstø Amt

Årbog 1992

Årbog 1992

udgivet af Historisk Samfund
for Præstø Amt

Redaktion:

Henning Poulsen og
Verner Lundgaard Jacobsen

Ekspedition:

Niels Juul Nielsen
Glumsøparken 16, 1.tv.
4171 Glumsø

Eftertryk af årbogens artikler må
kun ske efter skriftlig tilladelse fra
forfatterne

ISSN 0107-6868

Bogen er sat med Palatino
og trykt i
Faxe Bogtrykkeri/Offset

Forsidebillede:

*"Stude Hans-Peter" med studeforspandet
bereder jorden til plantning.*

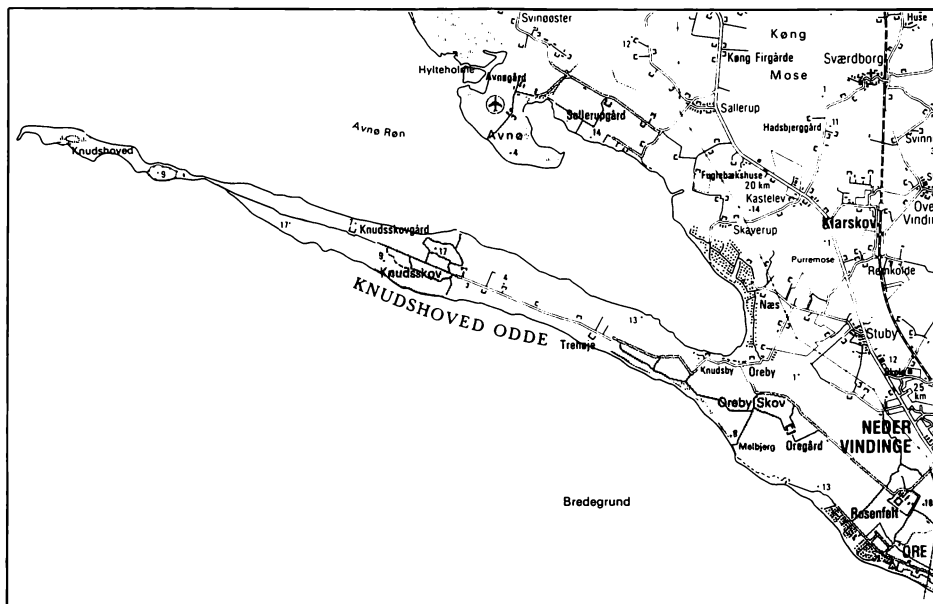
Foto: Knud Elmdahl, o. 1930.

Indhold

<i>Ruth Vængtoft:</i> Knudshoved Odde	5
<i>Lars Buus Eriksen:</i> Ornehus på Stevns	41
<i>Henning E. Jensen:</i> Da Lars Peter kom i kongens klæder	50
Nyt hjælpemiddel til slægtsforskning i sydsjællandske sogne	57

Knudshoved Odde

af Ruth Vængtoft

Der er mange gode grunde til, at der nu foreligger en beskrivelse af Knudshoved Oddes historie. Såvel det naturskønne område i sig selv som oddens beboere gennem tiderne har udgjort et oplagt emne for en beskrivelse.

Udgangspunktet er taget i oddens natur, hvorefter der følger et rids af en række væsentlige sider af den ældre historie. I sidste del af artiklen lægges der særlig vægt på en beskrivelse af den nyere tids historie, hvor baggrundsmaterialet i meget stor udstrækning består af interviews med flere af oddens beboere, som bered-

villigt har fortalt, hvad de kunne huske fra gammel tid.

For denne værdifulde dokumentation skal der rettes en varm tak til de pågældende fortællere.

Billedmaterialet består hovedsagelig af ældre fotos blandt andet optaget af fotograf Knud Elmdahl, som meget venligt har givet tilladelse til reproduktion.

Artiklen er udarbejdet som led i forfatterens ansættelse på Sydsjællands Museum, og det er museets håb, at læseren kan få en endnu bedre oplevelse ved sin færd på Knudshoved Odde.

Foto: Knud Elmdahl.

Foto: Knud Elmdahl.

Naturen

Knudshoved Odde er den meget lange tange, der fra Sjællands sydkyst strækker sig mod vest ud i Smålandshavet.

Fra bunden af Aunø Fjord og til den yderste spids er Knudshoved Odde knap 15 km lang, mens bredden varierer fra omkring 1,5 km på det bredeste sted, til få meter på "Draget", der forbinder oddens inderste og yderste del. Dette ganske smalle stykke land er ofte oversvømmet, især ved vestenstorm, hvorved oddens yderste del forvandles til en ø.

Knudshoved Odde er en israndsdannelse skabt i slutningen af sidste istid for 15-20.000 år siden.

I almindelighed er Knudshoved især kendt for den enestående natur, som findes på den yderste del af odden, kaldet "Hovedet". Landskabet her fremstår som et af de få næsten uberørte naturområder, der er tilbage i Østdanmark. Men ikke ren natur, idet landskabets karakter i vid udstrækning er kulturskabt ved den tidligere anvendelse af området som overdrev*).

Landskabet veksler imellem fredelige små lunde af gamle ege- og lindetræer og mere barske åbne arealer med bakker, store moseområder og vandhuller.

Her lever stadig den sjældne klokkefrø, som Peder Oxe indførte til landet i 1500-tallet. Misteltenen, der tidligere groede i de vilde æbletræer er imidlertid forsvundet, den huskes dog fra dette århundrede. Men sælen

*) Overdrev: Udyrket areal, som anvendes til græsning

soler sig stadig på stenene ved "Hovedet"s kyst, bestanden er endda voksende. Og på en forårsdag, når de store fugletræk går over odden, er her store naturoplevelser at hente.

Selvom landet nok bugter sig i bakkedal, er det ikke billedet af det blide Sydsjælland, der møder øjet herude.

At det er et barsk og blæsende klima, vidner træer og ikke mindst de mange hvidtjørne om. De er næsten tvunget i knæ, ligger på det nærmeste hen ad jorden med grenene pægende mod øst. Det forhindrer dem dog ikke i hvert forår at stå i et strålende blomsterflor, mens luften fyldes af deres stærke duft.

Smukt er her, og en særlig stemning af oldtid og oprindelighed møder en overalt.

Da man i slutningen af 1800-tallet for alvor begyndte at bruge naturen i rekreativt øjemed, blev "Hovedet" et yndet udflugtsmål. Ikke kun for områdets beboere, der kom her på skole- og pinseudflugt. Også Vordingborgs borgere kom her på søndagstur i lejede charabancer. Så kunne man spise den medbragte mad og få serveret kaffe og drikkevarer i traktørstedet, der var indrettet i huset, som ligger umiddelbart vest for "Draget".

Nu om dage kommer folk sejlene, cyklende og gående, og særlig i brombærsæsonen træffes mange mennesker herude.

Men som den gamle tømrer, Magnus Petersen, der levede hele sit liv på Knudshoved og i sin egenskab af

På traktørstedet på "Hovedet" kunne man underholde sig på keglebanen eller med "styrkeprøven", som bestod i at slynge en jernkugle over en gren på et af de gamle æbletræer i traktørstedets have.
Lokalhistorisk Arkiv, Vordingborg.

Foto: Knud Elmdahl.

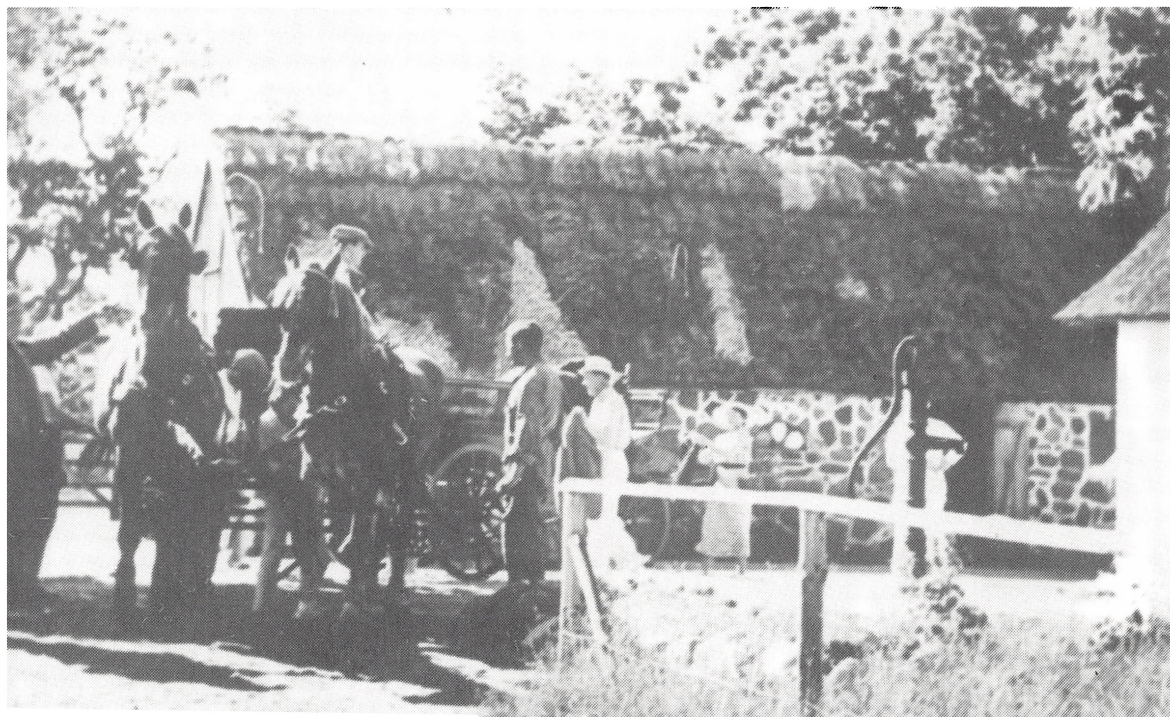

Vordingborg Seminarium på ekskursion på Knudshoved, o. 19...
Lokalhistorisk Arkiv, Vordingborg.

toldopsynsmand fra 1925-1965 hver uge gik hele vejen rundt om odden, sagde: "Allerskønnest er der alligevel,

når der slet ingen er herude. Så ånder naturen sin egen stille fred, og man må nødvendigvis blive i godt humør."

Søndagsgæsterne modtages på traktørstedet. O. 1935.

Foto: Knud Elmdahl.

Tidlig historie

Mange oldtidsfund og bevarede oldtidsminder vidner om, at der har boet mennesker på Knudshoved siden istiden. Men første gang, man støder på skriftlige kilder om området, er i Kong Valdemars Jordebog fra 1231, hvor landsbyen Knudsby nævnes som Knutsby. Ud fra navnet – personnavn + by – kan den tænkes at stamme fra vikingetiden.

Formodentlig fra 14-1500-tallet stammer resterne af en jordvold, som ses i Oreby Skov. Volden har strakt sig fra kyst til kyst, men mens den er

velbevaret i skoven, er den efterhånden blevet pløjet væk på markerne. Voldens funktion er ukendt, men efter al sandsynlighed har den tjent som kreaturhegn eller vildtbanevold, hvad navnet "Vilesgrøften", som findes på gamle kort, tyder på.

Da Christian den Fjerde i 1588 besluttede at udlægge hele Sydsjælland, syd for en linie mellem Dybsø og Præstø Fjord, som kongelig vildtbane, havde Knudshoved Odde i en længere årrække haft denne status.

Den jagtglade Valdemar Atterdag (1340-75) havde udlagt flere vildtba-

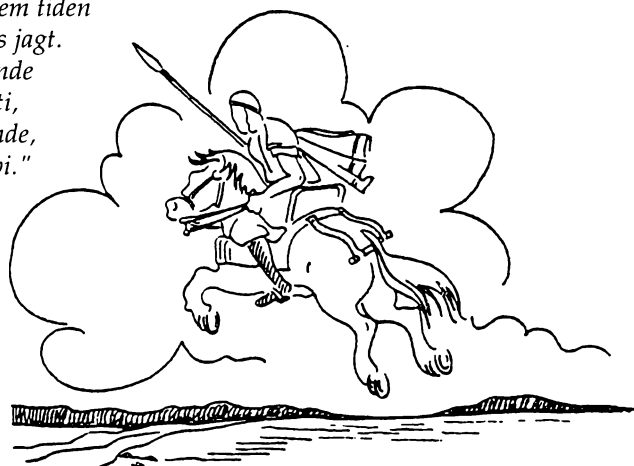

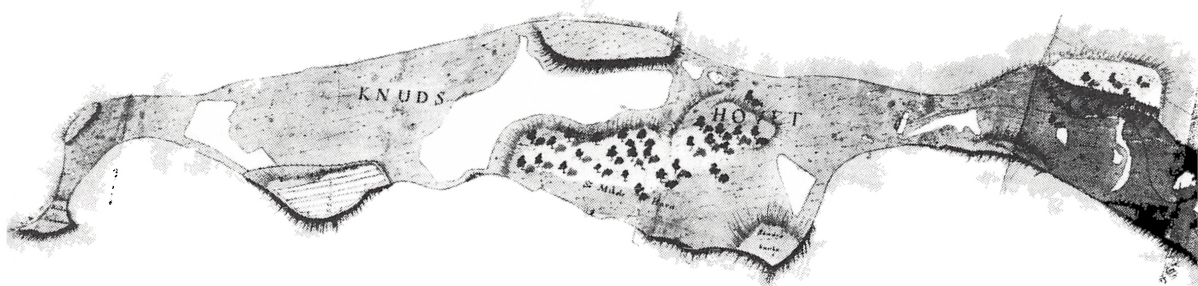
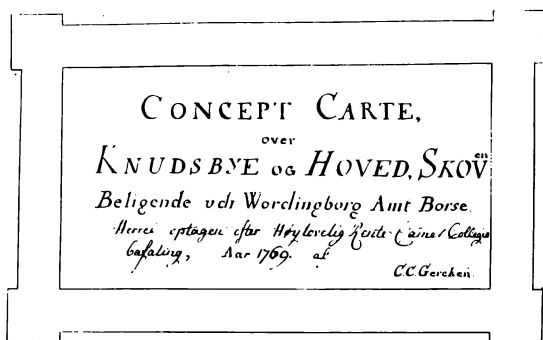
12 m lang og 7 m bred langdyse i Oreby Skov.

ner, herunder Knudshoved. Kongen havde en særlig forkærlighed for Sydsjælland som jagtområde og optræder da også som en levende del af det lokale sagnstof.

I "På Sjølund's fagre sletter" gengiver B. S. Ingemann sagnet om Kong Valdemars vilde, natlige jagter:

*"I muld for længe siden
Kong Valdemar er lagt,
men sælsomt gennem tiden
går sagnet om hans jagt.
Tit korsar arme bonde
sig end på natlig sti,
hvor jægere og hunde,
ham suse vildt forbi."*

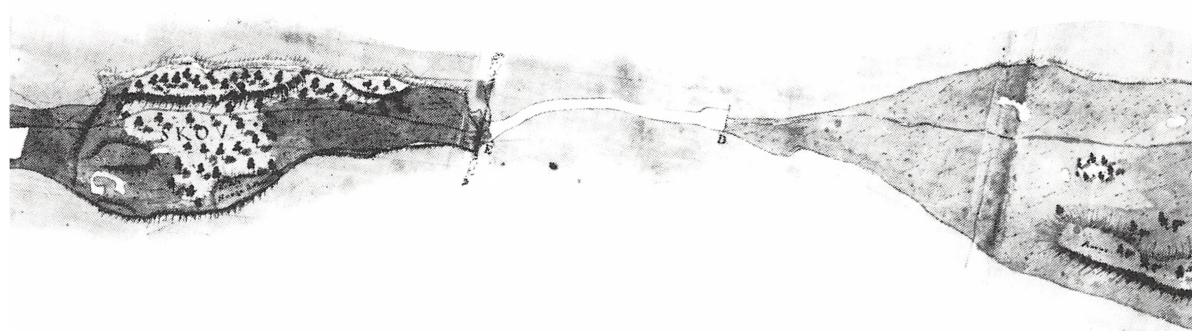
Rytterdistriktskort fra 1769.

På et kort fra 1769 kaldes den yderste spids af odden "Kirkegården", på andre gamle kort går den under navnet "Korset".

I umiddelbar nærhed af oddens spids er der fundet nogle skeletter i ligkister, så der er altså spor, der kunne medvirke til at verificere sagnet.

Når hertil kommer, at der på kort fra 1769 og 1807 er angivet dels et hus

lidt vest for Gedebakke, kaldet "Hovskovshuset", dels en opdyrket mark med agre på Pløjebakke, kunne man forledes til den antagelse, at vi her har resterne af det samfund, som kirken har betjent. Den mest sandsynlige forklaring er dog, at et hus herude har tjent som bolig for en vogter, der har skullet se efter kvæget på græsgangen, og at kirkeklokken er klokkefrøernes sang fra moserne.

Originalt matrikelkort fra 1807.

Ejendomsforhold

Fra Valdemar Sejrs tid og frem til salget af ryttergodset i 1774 har Knudshoved været i kongens eje. Knudsbys bønder var altså fæstebønder under Vordingborg Slot og skulle yde fæsteafgift og hoveriarbejde på slottets marker.

Intentionerne med salget af ryttergodset var bl.a. at fremhjelpe landbrugsreformer og at give fæstebønderne mulighed for at erhverve deres gårde til selveje. På grund af kongens økonomi var man dog nødt til at fremskynde salget, og det blev derfor fundet mest hensigtsmæssigt at udstykke området i større enheder. For Knudsbys bønder betød dette, at de i stedet blev fæstere under en privat godsejer. Så for deres vedkommende fik intentionerne ingen større betydning.

Ved ryttergodsets salg blev Knudshoved med Knudsby tillagt Aunø Gård, som sammen med Iselingen, Snertingegård og Rosenfeldt blev købt af Conferensråd Reinhard Iselin (1715-1781).

I 1781 blev Aunø Gård og Rosenfeldt imidlertid lagt sammen, hvorved Knudshoved Odde fik sit nuværende tilhørsforhold til Rosenfeldt.

Efter en del ejerskift blev Rosenfeldt i 1844 købt af General Oscar O'Neill Oxholm, søn af den danske plantageejer og generalguvernør i Vestindien Peter Lotharius Oxholm og den irskfødte plantageejerdatter Ann O'Neill.

Ved Oxholms overtagelse af godset var det i en sørgelig forfatning, efter de mange skiftende ejere. Men ved hans dygtighed lykkedes det at få godset på fode, således at det stadig er bevaret på slægtens hænder.

Rosenfeldt Ladegård opførtes i 1776-77 som et 8-fløjet anlæg efter tegning af Chr. J. Zuber. Indtil den nuværende hovedbygning opførtes af Oscar O'Neill Oxholm i 1868-69, anvendtes en af sidefløjene i det oprindelige anlæg som bolig for ejeren.

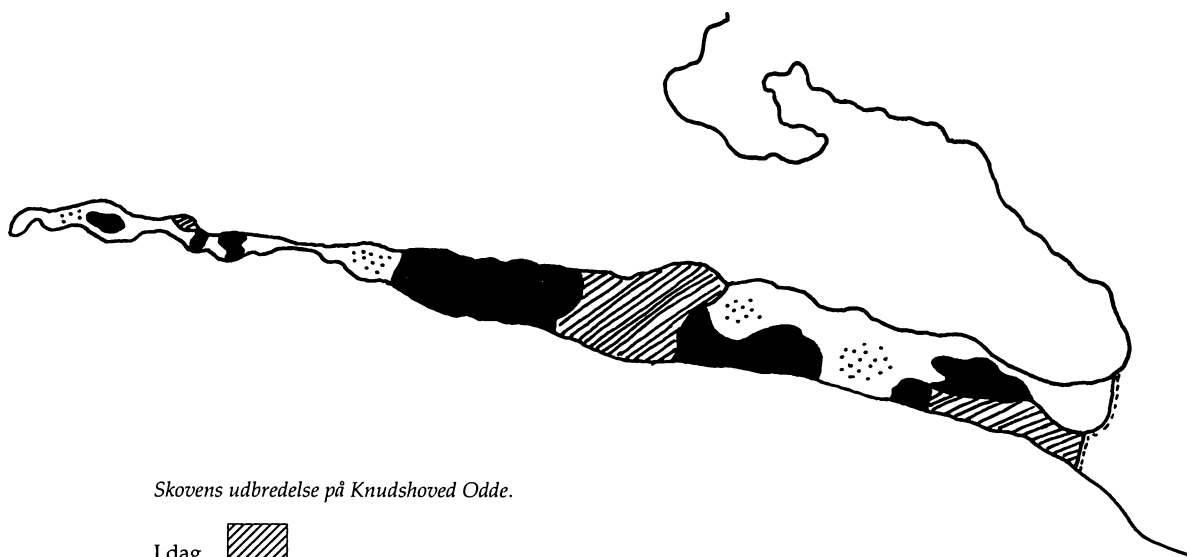
Landbruget før udskiftningen

Betragtes Knudshoved Odde under ét, er der i de sidste 150 år ikke sket de store ændringer i landskabsbilledet og fordelingen af landbrugsjorden. Ved hjælp af Rytterdistriktskort og kort fra Videnskabernes Selskab kan vi gå tilbage til 1700-tallet.

Her viser sig et helt andet billede, idet odden på disse kort fremstår som næsten dækket af skov. På grundlag af Christian V's Matrikel fra 1682 er det beregnet, at andelen af agerland udgjorde 25%, mens resten af jorden har ligget hen med mose og skov.

Man skal imidlertid ikke glemme, at skovene har været udnyttet til brænde og tømmerhugst, og desuden været leverandør af hegnsmaterialer, samt været en vigtig ernæringskilde for svinene.

Endelig har en stor del af området været anvendt til græsgange, for såvel Knudsbys bønder som Vordingborgs borgere. I et kongebrev udstedt af Erik af Pommern i 1479 gives Vordingborgs borgere græsgangsrettigheder på Knudshoved. Da Aunø Gård og Rosenfeldt blev lagt sammen, foretog man en opdeling af græsgangen, således at Rosenfeldt blev tillagt 139 tdr. land, mens Vordingborg by fik 196 tdr. land.

Skovens udbredelse på Knudshoved Odde.

I dag
I slutning af 1700-tallet + + = spredt træbevoksning

Vordingborg bys andel af græsgangen bevarede helt frem til 1920, da den endelig blev overdraget til Rosenfeldt.

Denne opdeling af græsgangen har gennem tiderne givet anledning til mange uoverensstemmelser. Fra 1689 findes oplysninger om et større sammenstød mellem Knudsbys bønder og Vordingborgs borgere, og i 1850-60erne førte kammerherre Oxholm en langvarig kamp for jagtretten til området. En kamp, der først afsluttedes med, at han fik den såkaldte Borgerskov i arvefæste i 1869.

På overdrevet gik køer, heste og svin frit omkring, mens markerne har været indhegnet. I 1682 takseredes overdrevet til 124 høveders (kvæg) græsning og 36 svins olden (frugt af eg og bøg). Hertil kom "Hovedet", som var enemærke*) til Vordingborg Slot og takseredes til 16 høveders græsning og 4 svins olden. I 1758 takseredes overdrevet til 700 høveder, hvilket dog ansås for at være alt for højt.

Helt frem til 1960erne har de store engstrækninger, og ikke mindst "Hovedet", været udnyttet til græsning af ungkreaturer, unge heste og får.

Fårene kan have været den indirekte årsag til, at en del af træerne på "Hovedet" er gået ud. Før klipning plejede man nemlig at vaske fårene i en stærk kobberholdig opløsning, som efter brug blev hældt ud på jorden. Dette har nok været mere end de nærmeststående træer har kunnet tåle.

*) Enemærke: Jord, der tilhører en enkelt ejer, og som er afgrænset fra andres ejendomme; privat jagtområde.

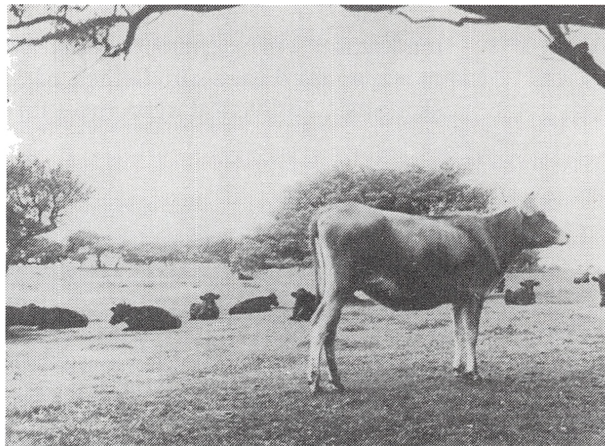
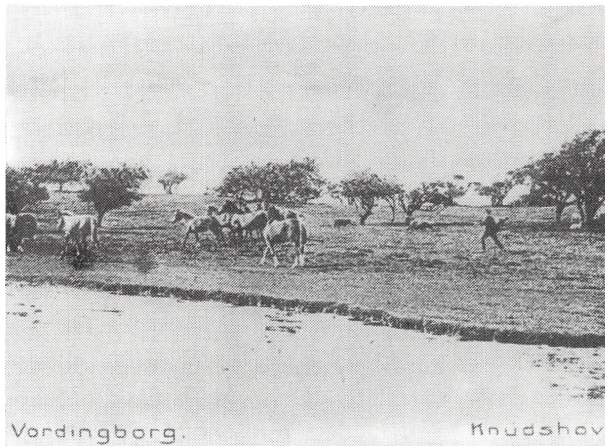

Foto: Knud Elmdahl.

Lokalhistorisk Arkiv, Vordingborg.

Fårene vaskes. O. 1880.

Nu er kun "Hovedet" uopdyrket, med status af rekreativt område. Så hvis man for odden som helhed i dag skal anslå andelen af agerland i for-

hold til uopdyrkede områder, vil det ikke være helt forkert at vende tallene fra 1682 om, idet kun 25% af arealet er uopdyrket.

Tegning: N. F. Schjøttz-Jensen

Bebyggelsen

Bebyggelsen, som vi ser den i dag, karakteriseres af de mange tidligere forpagtersteder*) midt på Knudshoved, kaldet Knudsskov Huse eller blot Knudsskov.

Gårdene ligger spredt i landskabet, i nærheden af vejen. Hertil kommer de små, enligt beliggende huse, der oprindeligt var beregnet som boliger for malkekonerne. Arbejderboliger findes også, samlet dels i Knudsby, dels omkring de store forvaltergårde**) Trehøje og Knudsskovgården.

Denne struktur, der i grove træk kan føres tilbage til begyndelsen af 1800-tallet, er opstået ved udskiftningen af Knudsby's jorder. Med udskift-

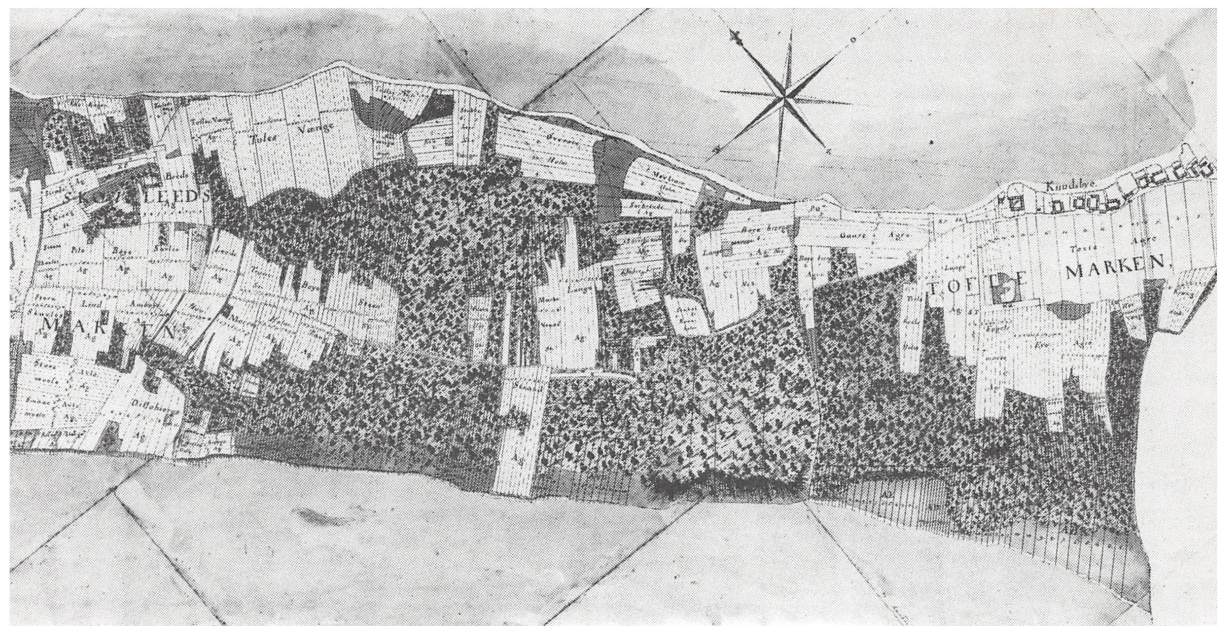
ningen, der fandt sted i årene 1804-07, var det hensigten at tilvejebringe en mere rationel landbrugsstruktur, hvor de enkelte gårde ved udflytningen fra landsbyen fik samlede arealer.

Samtidig med udskiftningen blev området mellem Oreby Skov og Knudsskov Skov opdelt i en række parceller, der bebyggedes i de første årtier af 1800-tallet. Gårdene på Knudsby's jorder blev nedlagt i årene omkring 1900, og jorden blev sammen med det meste af Knudsbygårdens jord lagt til Trehøje.

Når man taler med folk, som har haft deres gang på Knudshoved i en årrække, hører man ofte, at intet er som før i tiden: "Der er revet mange

*) Forpagterbrug: Landbrugsejendom, der lejes mod en fast afgift, eventuelt overskud tilfalder lejerens.

**) Forvalterbrug: Landbrugsejendom, som hører under godsets administration. Forvalteren aflønnes af godset, og et eventuelt overskud tilfalder dette.

Rytterdistriktkortet fra 1769 viser Knudsby jorder. Numrene på de enkelte agre svarer til gårdens nummer. Hver gård har således haft sin jord fordelt i mange små stykker. Ud fra princippet om, at alle skulle have lige dele af såvel den gode som den dårlige jord.

På det originale matrikelkort fra 1807 ses Knudsbys jorder efter udskiftningen. Hver enkelt gård har nu fået samlet sin jord i regulære stykker, og de fleste af gårdene udflyttedes umiddelbart efter udskiftningen.

Arbejderbolig beliggende syd for Knudsskovgård. Nu nedrevet.

Foto: Knud Elmdahl, o. 1930.

huse ned, og der er jo ingen mennesker nogen steder".

At der er noget om snakken ses af tabel 1, hvor udviklingen i antallet af beboelser belyses.

Hvor der i 1901 var 51 huse og gårde, er der i 1981 forsvundet 10 af disse, hvilket svarer til 20%. En stor nedgang, men vel ikke overvældende. Men hvis vi samtidig ser på antallet af sommerbeboelser, viser det sig, at knap halvdelen af husene benyttes som fritidshuse, hvilket giver et reelt fald i antallet af helårsbeboelser på næsten 60%.

Denne udvikling tog for alvor fart i begyndelsen af 1960'erne, hvor gårdene blev lagt sammen til større enheder og senere inddraget i den centrale godsdrift.

Udviklingen gav sig udslag i store miljømæssige ændringer. Der er blevet langt til naboerne, og beboerne

har ikke længere noget fælles erhvervsgrundlag.

Samtidig har bygningerne ændret karakter. Hvad der før var halvusle lerklinede rønner, fremstår nu som stråttækte idyller, og det er gået hårdt ud over de ubenyttede avlslænger, der adskillige steder er revet ned.

Så når de gamle knudsskovere har svært ved at genkende deres barndomsland, er det ikke ubegrundet.

Hvis vi nøjes med at se på Knudsby, er det umiddelbare indtryk nok ikke væsensforskelligt fra, hvad knudsskoverne husker fra århundredskiftet. Den gamle Knudsbygård og de små stråttækte huse, med Aunø Fjord i baggrunden.

Udviklingen har dog også her sat sit præg. Af de huse, som lå her i 1920, er de 4 nedrevet eller brændt, sammen med en del af Knudsbygårdens længer.

Der er dog også bevaret træk af den oprindelige bebyggelse. Knudsbygården, som bærer årstallet 1734, er nok den ældste bygning og den eneste af gårdene, som er blevet liggende på sin oprindelige plads i landsbyen.

Men også husene har tydelige træk, som viser, at de formodentlig ikke er bygget senere end i begyndelsen af 1800-tallet. Vi finder udskud eller lyde, som den lille tilbygning kaldes på sydsjællandsk, og også de gennemstukne stolpetappe tyder på en vis alder.

Selvom husene er gamle, findes der dog også tegn på, at der er sket ændringer, og at genbrug ikke er noget nyt fænomen, når det drejer sig om bygningsmaterialer. Af økonomiske hensyn har man brugt gamle materialer, hvor det kunne lade sig gøre. Og det er bestemt ikke usandsynligt, at de eksisterende huse kan have været dele af de oprindelige gårde, eller er blevet bygget med materialer herfra.

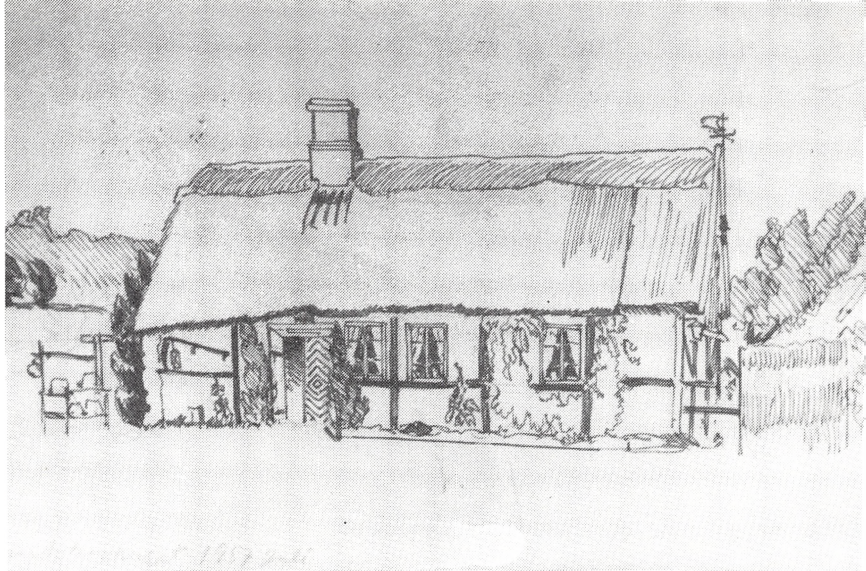

Stubhøjgård, matr. no. 6.c. O. 1880.

Tabel 1. Udviklingen i antallet af beboelser 1901-1981.

1901	1981	Fald 1901-1981	Fald i %
51	41	10	20
Antal sommerbeboelser 1981		Reelt fald i %	
46 %		57%	

*Tegning
E. Ørsløv, 1957.*

*Trehøje, o. 1910.
Mens stuehuset står næsten
intakt, er længen til venstre
(mod øst) nu nedrevet, mens
længen til højre fortsat
eksisterer omend i ombygget
skikkelse.*

*Knudsbygården,
som blev liggende i
landsbyen efter
udskiftningen
i 1804-07.*

*Hus i Knudsby,
med "lyde".*

"Kirsten Jens" hus i Knudsby. Huset må formodes at være en del af en gammel gård og fremstår i stort set samme skikkelse som på fotografiet fra 1925.

Foto: K. Uldall, Nationalmuseet.

Befolkningen

Ved hjælp af folketællinger og gamle kort kan man se, at der omkring år 1800 lå 10 gårde og et uvist antal huse i Knudsby.

Samtidig med landsbyens udskiftning i 1804-07 blev Knudsskov bebygget, og der opstod en hel koloni af nybyggere på stedet.

Dette nybyggeri betød naturligvis en voldsom befolkningsforøgelse. På tabel 2 ses resultatet af nybyggeriet på Knudsskov i tællingen fra 1834, hvor

den samlede befolkning er steget med over 50% i forhold til tællingen i 1801.

I 1850 når befolkningstallet sit absolutte højdepunkt med ialt 346 personer, men falder herefter støt i takt med den almene befolkningsudvikling, hvor byerne kom til at optage en stadigt stigende del af befolkningen.

I 1901 når tallet ned på 252 personer, og igennem 1900-tallet ses en voldsom tilbagegang, som svarer til tilbagegangen i antallet af helårsbeboelser. Fra 1901 til 1981 falder befolkningstallet således med 75%.

Tabel 2. Indbyggertallet 1787-1981

	Knudsby	Knudsskov	I alt
1787	126	2	128
1801	138	3	141
1834	165	100	265
1850	172	174	346
1870	159	160	319
1901	103	149	252
1911	107	113	220
1981	ca. 20	ca. 45	65

Tabel 3. Befolkningsudviklingen 1901-81

1901	1981	Fald 1901-81	Fald i %
252	65	187	75

Erhvervsstruktur

Ser vi på erhvervsstrukturen, som den tog sig ud i begyndelsen af 1900-tallet, viser det sig ikke overraskende, at langt den største del af befolkningen var beskæftiget ved landbruget. Som det fremgår af tabel 4, havde to tredjedele af familierne deres udkomme ved landbruget.

Foruden landbrug er også fiskeri og skovbrug repræsenteret. Men trods det ret store skovareal og de rigge fiskemuligheder udgjorde disse erhverv kun grundlaget for et mindre antal familier.

Håndværksfagene spillede også kun en lille rolle. Indtil midten af 1920'erne var her en skomager og en tømrer, som udelukkende levede af

Tabel 4. Familier fordelt på erhverv i begyndelsen af 1900-tallet.

	Antal	I % af samtlige
Landbrug	35	66
Skovbrug	3	6
Fiskeri	4	8
Pension	6	11
Andet	5	9
I alt	53	100

deres fag, hertil kom to smede og en hjulmager, som imidlertid havde landbruget som hovederhverv.

Desuden var der flere syersker, som mere eller mindre levede af syningen, og man støder også på spindesker. Men fælles for de fleste håndværksprægede fag var, at de udførtes af ældre beboere eller var bierhverv.

Af de familier, som havde deres udkomme ved landbruget, var ca. halvdelen forpagtere og forvaltere, mens de øvrige var ansat ved gårdene, især de store forvaltergårde. Mændene ved stald- og markarbejde, mens kvinderne ved siden af den daglige pasning af hjem og børn tog sig af husholdningsarbejde som vask og

Efter nedlæggelsen af Knudsbygården anvendtes husene i Knudsby som arbejderhuse for Oregård. Røgtereren på Oregård ses her med sin familie, o. 1927.

Et hold roehakkere på Oregårds mark, o. 1932.

rengøring samt malkning. Desuden var de med i marken, særlig i høsttiden, og i arbejdet med pasning og optagning af roer og kartofler. De har således været at betragte som sæsonarbejdere, men deres arbejdskraft var en forudsætning for vigtige dele af landbruget.

Det almindelige var, at arbejderne både ved land- og skovbrug boede husfrit som en del af lønnen. Her som andre steder var arbejderhusene de dårligste og mest usunde, og lønnen rakte kun til det nødvendige. Men fordi arbejderne havde en fast tilknytning til gårdene, har der trods alt ikke været tale om arbejdsløshed og egentlige sultekår.

For de ældre, især de enlige kvinder, var tiggeriet dog ofte den sidste udvej. Således for Jyde-Marie, en ældre enke, der gik rundt og solgte slik og to-øres basser fra sin barnevogn,

samlede gamle klude og fik lidt brød og flæsk på gårdene.

Som reaktion mod forholdene gennemførte arbejderne i 1918, stærkt støttet af Landarbejderforbundet, en større strejke, hvor såvel arbejdere som malkersker og polakpiger blev inddraget.

Strejken var Landarbejderforbundets første større strejke, og offentligheden var delt på spørgsmålet om strejkens berettigelse. På den ene side undte man arbejderne bedre kår, på den anden side syntes kravene uberettigede, da vilkårene her var bedre end andre steder.

Efter nogle dramatiske dage, hvor bl.a. arbejderne blev opsagt, afsluttedes strejken den 5. august med forlig, efter en uges konflikt. Arbejderne opnåede bedre løn, anerkendelse af deres fagforbund og kontraktmæssig ordning af arbejdsforholdene.

Strejken kan ses som et udtryk for ændrede forhold mellem godsejer og arbejder. Et forhold, der ændres til at være et arbejdsgiver- arbejdstagerforhold, hvor der tidligere havde været tale om et mere "familiært" forhold,

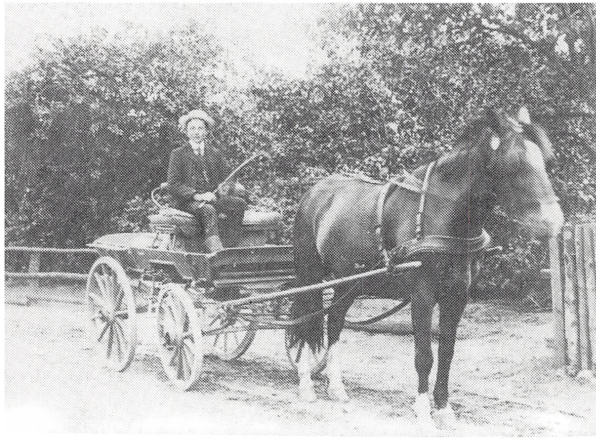
hvor godsejeren i vid udstrækning tog sig af arbejdnernes forhold. Efter strejken ophørte den daværende ejer kammerherreinde Oxholm således med at sørge for konfirmationstøj til arbejdnernes børn.

Børn fotograferet i Knudsskov, o. 1930.
Foto: Knud Elmdahl.

En del af staben på Oregård. O. 1935.

Drengen fra Knudsbygården er på vej til smeden i Stuby for at få skoet heste. O. 1925.

Kartoffelhøst på Stenagergård i 1950'erne.
Foto: Knud Elmdahl.

Landbruget i dette århundrede

På de store forvaltergårde var driften af jorden kendetegnet ved en større rationalitet end tilfældet var på forpagtergårdene, og man begyndte tidligt at inddrage egentlig maskinkraft til dele af arbejdet.

Indtil omkring 1950 foregik det meste af arbejdet dog med heste, og der krævedes et stort antal mennesker til driften af gårdene. Foruden de faste husmænd var der ansat karle og piger, så den samlede stab kom nemt op på 20 personer på en gård med et par hundrede tdr. land. Hertil kom så sæsonarbejdere i spidsbelastningsperioder.

På forpagterbrugene med 20-30 tdr. land gik mekaniseringen og udviklingen i landbruget noget langsommere end på forvaltergårdene. Nogen mekanisering var der dog tale om, idet man frem til midten af 1950'erne var fælles om et lokomobil til tærskning.

Forpagtergårdene blev til deres nedlæggelse drevet som familiebrug, hovedsagelig drevet af forpagteren og hans kone samt hjemmenværende børn. Hvor der ikke var børn i en passende alder, havde man en ung dreng eller karl til hjælp, enkelte steder også en pige.

At arbejdet på gårdene ofte var hårdt, vidner mange beretninger om. Således kan konen fra en af gårdene fortælle: "Vi skulle have mælken på vejen kl. 6. Om sommeren skulle vi langt ud i marken og malke de 9-10 køer, vi havde. Så satte vi jungen op i en trillebør, sammen med et par spande. Og det var jo håndmalkning, så der var noget at tage fat i. Vi fik elektricitet i 1949, så da fik vi også malke-maskine. Men der var meget arbejde,

Konerne på gårdene havde ofte en ekstrajntjening ved hønsehold. Foto: O. 1900.

når 2-3 mennesker skulle passe 30 tdr. land, og om sommeren blev klokken ofte 10, inden vi kom i seng."

Forpagtergårdene blev i 1960'erne lagt sammen til større enheder og blev herved bedre i stand til at bære et moderne landbrug. Imidlertid formåede ikke alle forpagtere at anskaffe de store maskiner, som f.eks. selvkørende mejetærskere, investeringerne måtte nødvendigvis afpasses efter afkastet, som godt kunne være svingende på de magre jorder.

Efterhånden som de gamle forpagtere faldt fra, blev gårdenes jorder sammen med forvaltergårdenes jord inddraget i en central godsdrift. De sidste forpagtere flyttede dog først fra Knudsskov i 1979.

Strukturen med forpagtergårde er til en vis grad særegen for Knudsho-

ved, og den må i princippet betragtes som en videreførelse af det gamle fæstesystem, som de fleste steder i landet afskaffedes i begyndelsen af 1800-tallet.

Det manglende selveje har nok for nogle af forpagterne betydet, at de tog sig mindre af driften, end de ville have gjort, hvis gårdene havde været deres ejendom. Derfor er udviklingen her også gået lidt langsommere end andre steder.

Selvfølgelig har der også været dygtige og fremgangsvirige landmænd, men når vi på Knudshoved ikke finder nye stuehuse og avlsbygninger, hænger det uden tvivl sammen med, at forpagterne har været tilbageholdende med større investeringer i bygninger, der ikke var deres egne.

Knudsskovgårdens 20-24 HK traktor fotograferet med sommergæster, o. 1925. Inddragelsen af maskinkraft var et stort fremskridt i landbruget. Der er dog langt fra den afbildede traktor til de moderne landbrugsmaskiner, som kun kræver et minimum af menneskelig arbejdskraft.

Fiskeri

I forhold til landbruget udgjorde fiskeriet kun en lille del af erhvervsbilledet. Ved begyndelsen af 1900-tallet var der 4-6 familier, som levede af fiskeri. I dag bor der ikke erhvervsfiskere på Knudshoved.

Fiskerne havde iøvrigt en lidt anden status end de øvrige beboere, idet de ikke havde nogen egentlig tilknytning til godset. De havde blot lejet et hus, evt. med et lille stykke jord.

At de rige fiskemuligheder kun gav erhvervs mulighed for så få mennesker hænger sammen med, at en del af fiskeriet varetoges af fiskere fra Karrebæksminde. De havde bygget nogle små huse ved stranden, hvor de overnattede i de perioder, de var herovre.

I et af disse huse blev der én gang om året holdt et ålegilde, hvor det gik lystigt til! Her blev selvfølgelig spist

ål, og der hørte jo snaps og øl til. Så stemningen kunne blive høj, og aftenens absolutte højdepunkt blev nået, når den gamle hjulmand sprang op og hængte sig i benene i en af bjælkerne. Det var vel at mærke et nummer, han kunne lave, selv da han nærmede sig de 80!

Det vigtigste fiskeri for Knudshovedfiskerne var ålefiskeriet i efterårsmånederne. Det var fiskeri med gode indtjeningsmuligheder, og generelt må man nok sige, at fiskerne økonomisk har været bedre stillet end de øvrige beboere.

Retten til ålegårdsfiskeriet tilfaldt jordejeren Rosenfeldt, som havde lejet den ud til en fisker i Karrebæksminde, som så videreudlejede retten til de lokale fiskere.

Når ålefiskeriet var så fremherskende her, skyldes det, at selve od-den virker som en stor fangarm for ålene på deres vandring fra Østersø-

Fiskerhus ved spidsen af Knudshoved Odde.

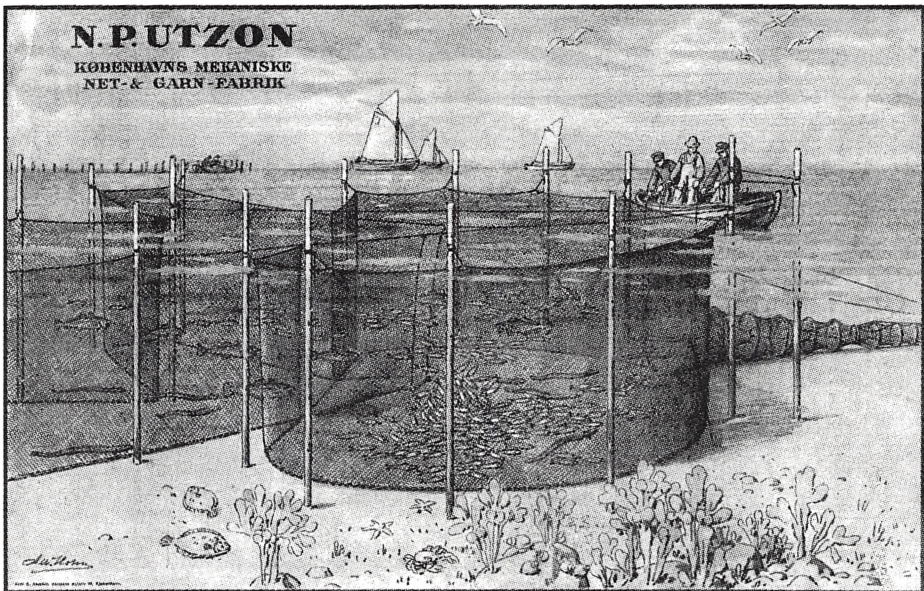
"Hjulmanden" alias Niels Jensen med sin kone
 fotograferet i 1920erne foran deres hjem på Strandgården.

en mod de åbne vande. Ålene fangedes i ruser og bundgarn, og der krævedes ret store mængder af redskaber.

Arbejdet ved fiskeriet var, som ved landbruget, hårdt og fysisk krævende. Således blev pælene til bundgarn slået i med muskelkraft. Først omkring 1910 fik man hånddrevne spil til rambukken, og i 1920erne begyndte de første maskindrevne spil at dukke op.

Desuden skulle der skæres og bødes garn, pælene skulle afbarkes og spidses, og ikke mindst skulle garnene røgtes.

Ved det store efterårsfiskeri solgtes ålene på vandet. Der kom fiskekvaser bl.a. fra København, men også helt fra Holland kom der opkøbere. Ålene blev sejlet ud til kvaserne i store hyttefåde og kom derfra ombord. Ellers solgte fiskerne til lokale opkøbere, og en enkelt af fiskerne cyklede selv ud og solgte fiskene.

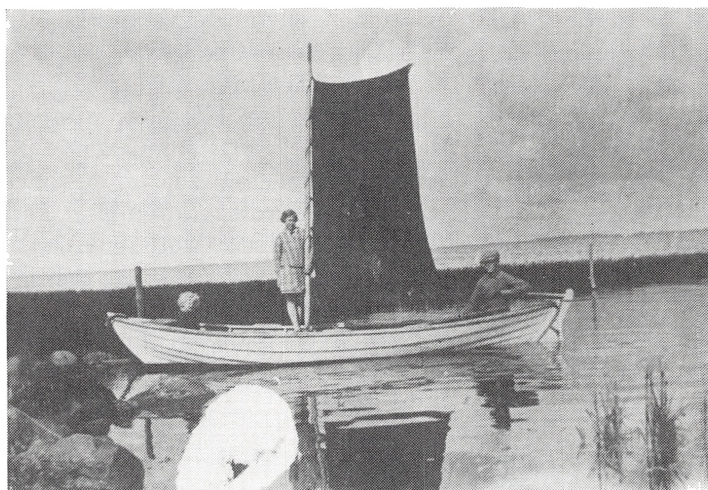

Reklame fra N. P. Utzons Net- og Garnfabrik viser princippet i bundgarnsfiskeri.
 Genoptryk fra Esbjerg Fiskerimuseum.

Vigtigst var fiskeriet på "den søndre side", men der fangedes også lidt i Aunø Fjord, hvor det dog hovedsagelig var de andre beboere som tog ud og stangede lidt ål. Bønderne supplerede således husholdningen med lidt fisk, og omvendt havde fiskerne en enkelt gris og måske en ko.

For de andre beboere var fiskeriet dog mest for fornøjelsens skyld. Med undtagelse af ål, var fisk så billig, at det ikke kunne betale sig, hvis man da ikke ligefrem fik den foræret. Og iøvrigt havde man jo nok at gøre med landbruget.

Også i dag har fiskeriet i Aunø Fjord præg af sommer- og lystfiskeri.

*Fisker Holger Hansen
med sin jolle
i Aunø Fjord.
O. 1928.*

Aunø Fjord set fra Knudsby.

Skovbrug

Til trods for det store skovareal har kun få personer levet af skovbruget.

I folketællingen fra 1911 er der på Knudshoved kun optegnet en enkelt skovarbejder, en skovfoged og en skovrider, hvilket dog hænger sammen med, at skovarbejdet kun foregik om vinteren. Om sommeren arbejdede skovarbejderne på gårdene og er derfor optegnet som husmænd eller landarbejdere.

I 1920'erne og 30'erne har der i Knudsskov Skov været 3 mand i skoven, mens der i Oreby Skov har været 6 til 8 mand beskæftiget.

Frem til midten af 1950'erne foregik arbejdet i skoven med håndkraft – med økse og skovsav. På den måde kunne et hold på 2 mand lave mellem 7 og 9 rummeter færdigskåret træ på

en dag. Stammerne blev skåret ud i alenstykker og stillet op på pladsen i stabler.

Skovarbejdet var altså vinterarbejde, og da arbejdstiden var fra 7 morgen til 5 aften, med 1 times pause, foregik en del af arbejdet i mørke. "Så vi lavede nogle ridser i stammerne, inden vi gik hjem om aftenen, mens det var lyst. Så kunne vi lige starte om morgenen, selvom det var mørkt. Når bare saven kom lige i, kunne vi sagtens arbejde i mørke."

Det træ, som ikke blev brugt til gavntræ, blev solgt som brænde på auktioner om vinteren. Mødestedet var ved Skovridergården eller ved Skovfogedstedet i Knudsskov. Auktionen ledtes af skovrideren, der også gerne havde sørget for, at der kom en ølvogn, så mændene kunne få en øl.

"Stude Hans-Peter" ophørte i midten af 1930'erne at køre med studebandet. Herefter kørte Marius Johansen, midt i billedet, med studebandet i nogle år.

Foto: Knud Elmdahl. O. 1930.

Studespandet i Knudsskov Skov. Hans-Peter var kendt for altid at gå med sin halvlange pibe i munden. Også under skovarbejde, hvor det strengt taget var forbudt. Men kom skovrideren eller skovfogeden forbi, var han hurtigt til at gemme piben væk.

Foto: Knud Elmdahl. O. 1930.

Skovauktionerne var en begivenhed, hvor der ofte kom 30-40 mennesker fra hele omegnen for at købe brænde.

Skovrideren havde ansvaret for skovens drift. Til sin hjælp havde han skovfogeder i Knudsskov Skov og Oreby Skov. De havde det daglige opsyn med skovene og skovarbejdet. Desuden havde de det lille bierhverv at holde traktørsted, hvor man kunne få kogende vand til kaffe, sodavand m.v. Især skovfogedstedet i Oreby var samlingssted for mange af områdets unge.

Et af de særegne træk ved arbejdet i Knudsskov Skov, helt frem til slutningen af 1930'erne, var studespandet. Med undtagelse af de sidste par år blev det kørt af Hans Peter Olsen, på Knudshoved bedst kendt som "Stude Hans-Peter".

Studespandet var kendt vidt omkring som Sjællands sidste. Men selv

for knudsskoverne, for hvem det var et almindeligt syn, var der en vis spænding ved køretøjet.

Hver fredag kørte Hans Peter til Vordingborg og handlede for knudsskoverne, og da kom folk frem i vinduerne for at se studene.

Engang skulle smeden have noget mjød til sin datter mens en anden skulle have noget vognlak. Om det nu var et uheld eller Hans Peter ville have lidt sjov, må stå hen i det uvisse, i hvert fald fik smeden vognlakken. Nogle dage efter traf smeden så på manden med den "nylakerede" vogn og faldt i snak. Pludselig udbrød smeden: "Hvad er dog det, fluerne sidder jo i tykke lag på vognen". "Ja", sagde den anden "jeg ved ikke, hvad det er for en vognlak, Hans Peter har købt. Den vil ikke tørre, og fluerne er ikke til at holde fra den". "Jamen, hov", sagde smeden "den mjød, som Marie fik, var så tyk, at den klumpe-

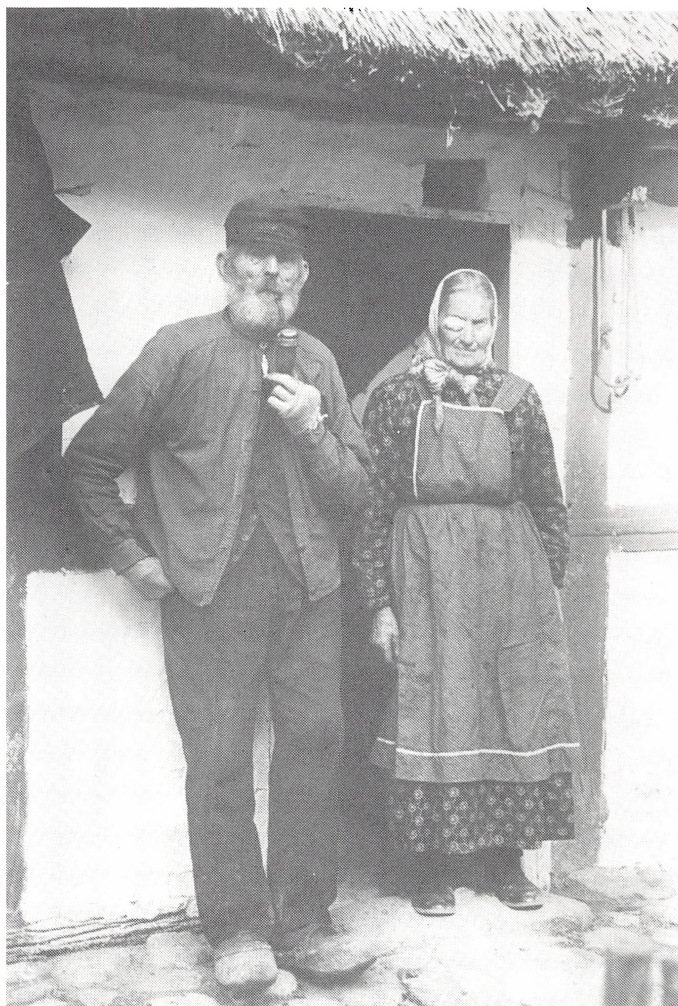
Studene færdedes meget på vejen, så derfor var det nødvendigt at sko dem. Skoen var en oval jernplade, der blev lavet hos smeden på Strandgården. Studene var fredelige, så det var ikke noget problem.

Foto: Knud Elmdahl. O. 1930.

de sammen i halsen på hende, hun skulle vel ikke have fået vognlakken i stedet for". Formodningen viste sig at være sand, men hævn er sød. Da det lykkedes smeden at sælge en død kalv til Hans Peter for 5 kroner, var det ham, der blev til grin på hele Knudsskov.

Men ellers var studenes vigtigste opgave i skoven, hvor de blev brugt til at trække brænde ud, at berede skovbunden til plantning og køre gavntræet til Oreby Skov. Ligesom de også blev brugt til at køre sten og grus fra stranden til vejen.

Foruden at være gæstfrie havde Hans Peter og hans kone Dorte en stor stue i huset i Knudsskov Skov. Her blev der holdt skole- og fastelavnsfester og desuden danseskole. Danselæreren kom sejlene over Aunø Fjord, fra Sallerup - og spillemanden "Splint" kom fra Vordingborg."

Dorte mistede iøvrigt det ene øje, da hun fik en gren i det, hvorfor hun altid gik med en tot vat, hvor øjet havde været.

Foto: Knud Elmdahl. O. 1930.

Jagt

Allerede på Valdemar Atterdags tid var Knudshoved et rigt jagtområde. Gennem tiderne er her holdt mange store konge- og herregårdsjagter.

Jagtretten har gennem alle årene tilhørt jordejeren. Før ryttergodsets afhændelse i 1774 tilhørte den kongen, og herefter de private godsejere.

I fæste- og forpagtningskontrakter står det således tydeligt, at lejeren ikke må drive jagt på jorderne, end ikke holde jagthunde.

Til gengæld har der så i noget omfang fundet krybskytteri sted. Men selvom de fleste på Knudshoved har haft et gevær, har det især været folk udefra, der har drevet den sport. For de faste beboere var det for kostbart og risikofyldt at skulle miste hjem og arbejde for et stykke vildt.

Krybskytterne har forstået at udnytte naturens luner. Bl.a. vidste man, at når "Draget" var oversvømmet kunne skytten ikke komme ud på "Hovedet", så da kunne man tage det roligt.

Skytte Brehm med en af de krager, som han så nødig så på sit revir.

Foto: Kn. Aa. Thureholm.

Den legale jagt er under opsyn af godsejer og skovriden blevet varetaget af en fastansat skytte. Særlig skytte Brehm, som fungerede fra midten af 1920'erne til midten af 1950'erne, har indskrevet sig i Knudshoveds historie med store bogstaver.

Han var kendt for sit store og dygtige arbejde med vildtplejen, men nok også for sit iltre temperament, der ikke tillod hverken ræve, krager eller mår på eller i nærheden af hans revir. Han så også skævt til de strandjægere, der helt lovligt udøvede deres jagt på kanten af hans område.

Da Knudshoved er centrum for mange trækkende fugle, har her været drevet en omfattende strandjagt på gæs og ænder. Og som et særligt kuriosum har der indtil midten af 1970'erne kunnet drives sæljagt ved

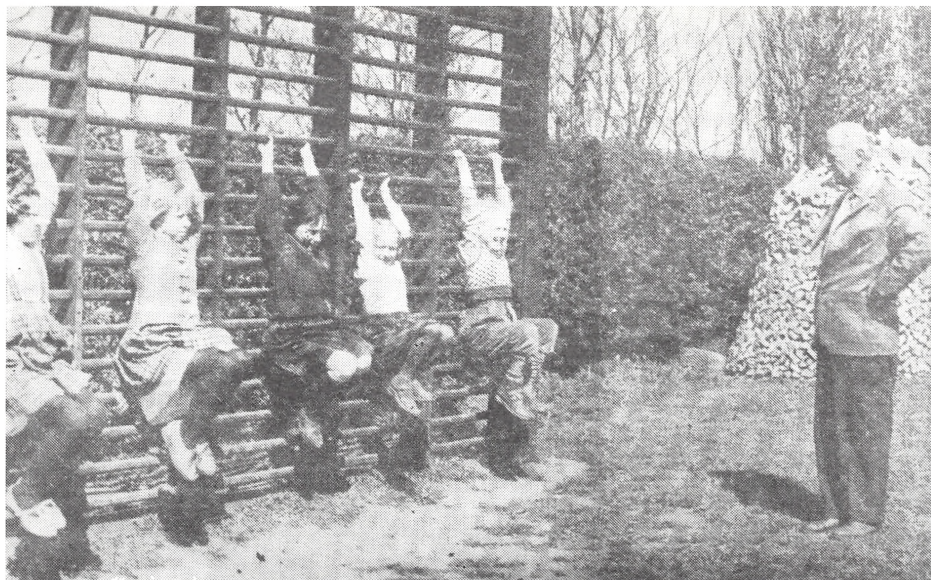
Knudshoveds kyst. Denne jagt har nok kunnet give et mindre tilskud til husholdningerne, men ikke været noget, som man kunne leve af.

En anden form for jagt af mere festlig karakter, der i hvert fald har fundet sted frem til 1840'erne var, "at skyde hjorten". En fastelavnsskik, som uden tvivl har ældgamle rødder. "Hjorten" var en arbejdsmand iklædt kofte og hætte af fåreskind, og med et hjortegevir bundet på hovedet. "Hjorten" løb så foran det øvrige selskab ind i gårdenes kálhaver, hvor de efterfølgende "skytter" skød efter ham med løst krudt, mens musikanterne blæste et nummer. Når alle gårdene var besøgt, fik "hjorten" nådestødet og blev derefter kørt på en stenslæde til gården, hvor hjorteskydningsgildet skulle holdes.

I en årrække fra 1920'erne havde Rosenfeldt Jagtselskab under ledelse af direktør W. Mønsted lejet jagtretten på Knudshoved. Direktør Mønsted ses stående.

Foto: Kn. Aa. Thureholm, o. 1947.

Lærer Poul Nielsen fotograferet med skolens 5 børn på den sidste skoledag i Knudsby Skole.
Foto: Vordingborg Dagblad.

Skoleforhold

Den første skole for Knudshoved var "Vordingborg kgl. Skole for Landsognet", der oprettedes i 1722 som en af Frederik den 4.'s rytterskoler. Denne skole var placeret i Vordingborg, og på grund af den lange skolevej var det kun få landsbybørn, der søgte skolen. Det blev derfor ret hurtigt klart, at skolens placering var uhensigtsmæssig, og i et Kgl. Rescript af 1742 befales det, at skolen nedlægges, og at der i stedet opføres en skole i Bakkebølle og en i Knudsby.

I Knudsby Skole startede undervisningen den 1. juli 1744 i en bygning i selve landsbyen. Den eksisterende skolebygning opførtes i 1861 ved Trehøje, hvor undervisningen fortsattes til skolens nedlæggelse i 1961. I dag tjener bygningen som lejrskole for københavnske børn.

Da undervisningen begyndte i den nye skole, var der 67 børn, et tal som hurtigt faldt til 30-40 børn, hvor niveauet med mindre udsving holdt sig frem til 1950. Herefter gik det hurtigt nedad, og ved nedlæggelsen i 1961, var der kun 5 børn i skolen.

Skolen var en landsbyskole med to klasser, ældste og yngste, og skolegang hver anden dag. Om sommeren fra kl. 8 til 15, med 1 times middag, om vinteren fra kl. 8.30 til 15 med 1/2 times middag.

Skemaet var omtrent det samme fra dag til dag. Først 1 time religion, derefter 2 timer dansk og 1 time regning, så 1 time skrivning og sang, og endelig historie, geografi eller naturkundskab i den sidste time. Naturkundskaben, senere naturhistorie og fysik, var nok der, hvor skolen skilte sig ud fra de fleste landsbyskoler, idet fagene ikke var lovpligtige.

Herudover fik pigerne undervisning i kvindelig håndgerning 3 timer om ugen, og lidt gymnastik blev det da også til, når vejret tillod det.

På den 500 kvm. store gymnastikplads var der ribber, bomme og andre redskaber. Men eftersom det hele foregik med træsko på, var det så som så med de gymnastiske udfoldelser. En elev erindrings fra omkring 1920, at gymnastikinspektøren under et besøg, var nødt til at gå om bag en busk, fordi han ikke kunne holde ud at se på udfoldelserne.

Hos lærer Jacobsen, som var lærer ved Knudshoved Skole fra 1905 til 1937, blev der lagt stor vægt på udenadslære. Salmene og katekismen skulle sidde fast, og de ti ordklasser skulle kunnes på fingrene. Lærer Jacobsen ses yderst til højre på billedet fra o. 1907.

Særlig når der var tilsyn eller eksamen, var det med at kunne sine ting. Børnene og dermed læreren fik dog i reglen gode vidnesbyrd. Fra tilsynsprotokollen 1925 hedder det: "Ældste Klasse var meget flink i alle Fag. Der mangler nye Verdenskort, ligesom en Globus er ønskelig. Af Gymnastikredskaberne trænger Bom og Ribbe til Fornyelse. Det tilstedeværende Sogneraadsmlem lovede at tage sig heraf. - Ogsaa yngste Klasse er flink." Eksamensdagen var ikke kun spændende på grund af karaktererne. Det var også dagen, hvor man fik lidt penge med i skole, så man kunne købe slik hos Jyde-Marie, når hun kom med sin barnevogn.

Foruden den egentlige skoleundervisning, blev der i en del år holdt aftenskole for unge og voksne. Undervisningsfagene var de samme som for børnene, og desuden blev der holdt foredrag.

I 1918 blev der stiftet en børnebogssamling, som gratis udlånte bøger til skolebørnene. Startkapitalen var på 50 kroner, foruden en del bøger, som lærerens døtre forærede til formålet. Så man kunne starte med en bogbestand på 45 bøger, som jævnt hen udbyggedes til at omfatte 550 bind i 1937. De fleste af skolebørnene benyttede muligheden for at få lidt spændende læsning, som f.eks. Coopers: "Den sidste Mohikaner" og Lagerlöfs: "Niels Holgersens Rejse", så antallet af lån nåede periodevis op på næsten 30 pr. barn.

Det er ikke helt forkert at sige, at skolen var det kulturelle og åndelige centrum for Knudshoved. Det var den eneste offentlige institution i området, og det forklarer de meget forskelligartede aktiviteter, som også omfattede gudstjenester og juletræsfester.

Dengang - og nu

"Knudsskoverne var nogle særlinge, nogle rigtige hjemmefødninge. De kom aldrig længere end til Vordingborg", siger en af de tidligere beboere.

Og rigtigt er det, at livet på Knudshoved indtil omkring 1950 har været præget af isolationen fra omverdenen og af det hårde arbejde ved landbruget.

Men det har også været præget af et stærkt fællesskab og sammenhold mellem beboerne. Man behøvede ingen anledning til en sammenkomst, og man behøvede heller ikke at spørge naboen til hjælp. Hun vidste, når den var nødvendig og kom af sig selv.

Inden for de enkelte befolkningsgrupper har livsgrundlaget været fælles og dagliglivet ens. Faktorer, som danner grundlag for udvikling af fællesskab og kultur i lokalsamfundet.

Et bærende element i dette lokalområde, som adskiller det fra de fleste landbrugsområder i Danmark, har

været godsøkonomien. Denne har betydet, at de små landbrug i princippet har været drevet som fæstegårde helt frem til 1960erne, et princip, der de fleste steder er blevet afskaffet fra begyndelsen af 1800-tallet.

Fra begyndelsen af 1950erne ses en generel tendens til, at befolkningen flyttede fra landet og ind til byerne, som en konsekvens af den stigende mekanisering og effektivisering af landbruget.

På Knudshoved forstærkedes denne tendens yderligere, idet forvalter- og forpagterbrugene blev nedlagt og jorderne inddraget i en central godsdrift. Hermed forsvandt det erhvervs-mæssige grundlag for området, lokalsamfundet blev affolket, og huse og gårde lejet ud til sommergæster og tilflyttere.

Herved gik det tidligere fællesskab og områdets kultur i opløsning. Tilbage står kun mindet om "dengang".

Foto: Knud Elmdahl.

Litteratur

Litteraturen om Knudshoved Odde koncentrerer sig primært om naturen, og der er ikke mange beskrivelser af området og befolkningen.

Nedenstående liste er absolut ingen komplet fortegnelse over, hvad der findes beskrevet om Knudshoved, blot nogle forslag, hvis man har lyst til at læse mere om Knudshoved Odde.

Diemers Fører: bd. 5 og 6, Vordingborg og Møen, 1919.

Mads Fuglsang: Fra Argentina til Storstrømsbroen, 1979.

Viggo Klausen: Sådan var der på landet i tyverne, 1979.

L. P. Poulsen: Vordingborg - Byen og dens Omegn, 1926.

K. W. J. Thureholm: Der jog Kong Volmer. Indtryk og oplevelser fra Knudshoved Odde, 1948.

Kai Uldall: Levende Billeder i Dansk Folkemuseum, i: Fra Nationalmuseets Arbejdsmark, 1928.

Vordingborg Seminarium 1882-1932. Jubilæumsskrift II, 1932.

Ornehus på Stevns -

en hustomt fra tidlig Tragtbægerkultur.

af museumsinspektør Lars Buus Eriksen.

Årene 1979-1986 var travle år for de danske museer. Overalt i landet nedlagde naturgasselskaberne et net af gasledninger, et projekt som kom til at involvere i hundredevis af arkæologer og museumsfolk.

Så snart gastraceet var fastlagt og afsat i landskabet med pæle, gik feltarkæologer landet over igang med at rekonoscere. Mark for mark, med øjnene rettet mod plovfurerne, blev

arbejdsområderne afsøgt. Formålet med denne systematiske rekonoscering var, på et så tidligt tidspunkt som muligt at få overblik over, hvilke områder der havde arkæologisk interesse. Fund af en håndfuld flintafslag eller -redskaber, et par keramikskår eller sorte pletter på marken, er ofte ensbetydende med forhistorisk aktivitet, f.eks. bebyggelse. Arkæologerne kunne således i god tid, før de store

Fig. 1:

De i artiklen omtalte lokaliteter umiddelbart vest for St. Heddinge. Hustomten ved Ornehus er markeret med X, flinthuggerværkstedet ved Bakkely med ▲.

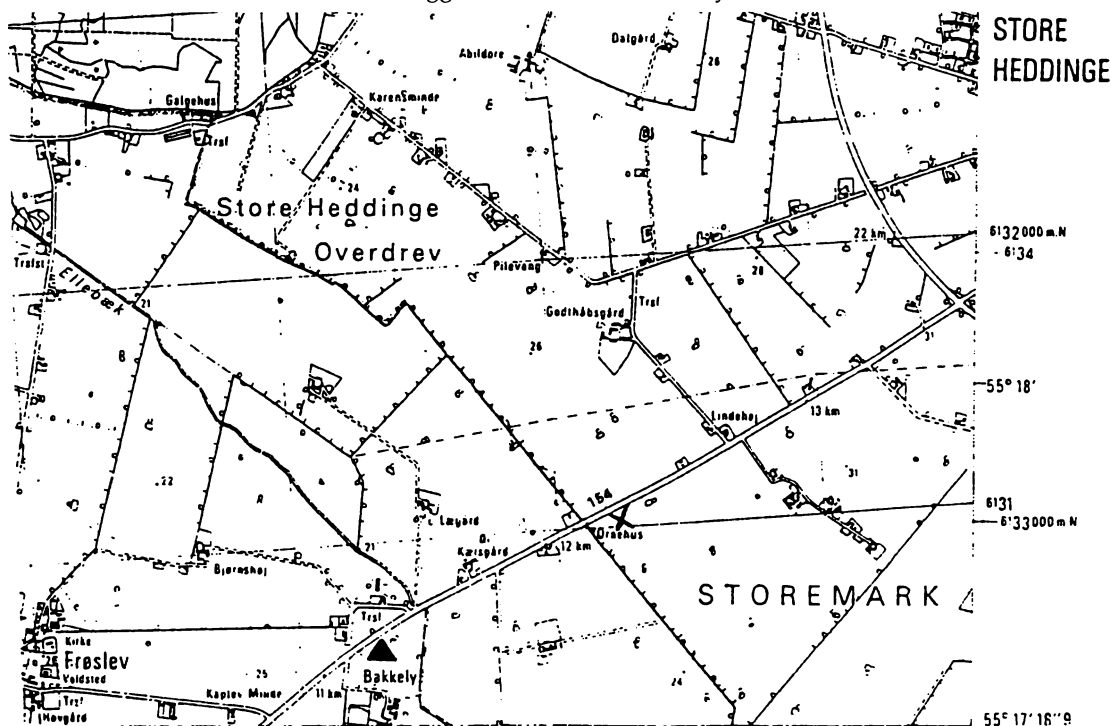

Fig. 2:
Luftfoto af gastraceet ved Ornehus. Bemærk udgravningsholdet i højre side af billedet. (Billedet er taget af Det danske Luftvåben).

gravemaskiner begyndte deres arbejde, udgrave, registrere alt af kulturhistorisk værdi.

På Stevns påbegyndtes nedlægningen af gasledningen i 1986. I løbet af foråret og sommeren foretog arkæologer fra Sydsjællands Museum i Vordingborg en lang række udgravninger i gastraceet få kilometer vest for St. Heddinge. Mange interessante fund så dagens lys, men her skal vi blot beskæftige os med et par af disse, nemlig fremkomsten af en af de så sjældne hustomter fra den tidlige Tragtbægerkultur (TBK) samt et flinthuggerværksted.

Hustomten

Lokaliteten er beliggende ganske få meter fra landevejen mellem Fakse og St. Heddinge, overfor ejendommen Ornehus. (Fig. 1). Terrænet er her fladt med mindre fugtige sænkninger. Mod nordøst ses en svag stigning i landskabet.

Hustomten lå placeret diagonalt, i SSV-NNØ retning, i det ca. 14 m brede gastrace (Fig. 2). Huset har været toskibet og har haft tre tagbærende stolper. Det dybeste af disse var bevaret i en dybde af 25 cm. Den centrale tagbærestolpe i hustomten var for-

Fig. 3:
Hustomten ved
Ørnehus set fra
sydvest.
Landmålerstokkene
viser husets midt-
akse, de små pinde
vægforløbet.
(Foto: Henrik Olsen)

styrret af en moderne drængrøft. Det kunne dog fastslåes at hullet har haft en anselig diameter, ca. 90 cm, hvilket tyder på, at denne tagbærerstolpe har været kraftigere end de øvrige (Fig. 3 og 4).

Trods et i enkelte områder brudt væg- og gavlførøb tegner husets nærmest langovaltformede grundplan sig tydeligt. Det nordvestlige stolpesatte vægforløb var delvist ødelagt af en større grube, ligeså var det sydlige gavlførparti forstyrret af en grube. Et ca. 10 cm tykt flyvesandslag dækkede det nordøstlige hjørne af tomten og måtte bortskovles for at blottlægge hustomten. De til væg- og gavlførøbet hørende stolpehuller var mellem 5-20 cm dybe.

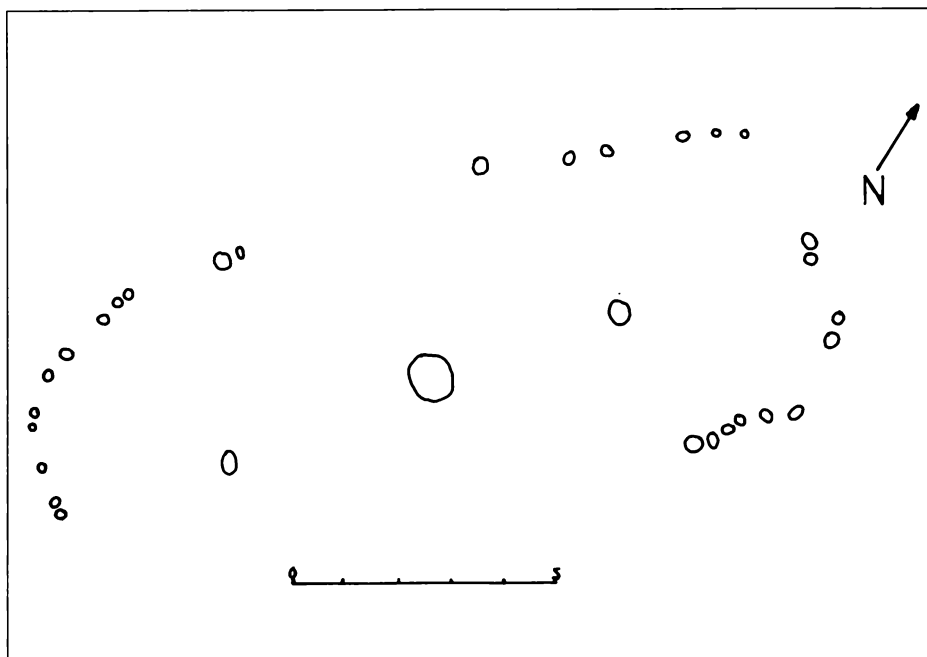
Snævert omkring hustomten fremkom en mængde stolpehuller, som

gennem deres fyld og fund af keramikskår tydeligt indikerer, at der har ligget en større boplads på stedet. Flere stolpehuller skar hinanden, hvilket viser, at bebyggelsen også må have omfattet flere facer.

Fund og datering

Ingen af de til huset hørende stolpehuller rummede fund. Fra et større stolpehul, som var strategisk skåret af et af husets væghuller, fandtes imidlertid ornamenterede keramikskår fra tidlig TBK (Virum-gruppen) (Fig. 5). I det ovenfor omtalte flyvesandslag, som dækkede dele af tomten, fremkom fragmentet af en senneolotisk type A dolk. Med det forbehold, at denne dolk kan være opsam-

Fig. 4:
Plan over hustomten. (Tegning: Lars Buus Eriksen).

let og anvendt sekundært, må hustomten således strategisk dateres til perioden mellem slutningen af tidlig TBK og begyndelsen af senneolitisk tid. Denne brede datering kan dog indsnævres betydeligt, idet der idag findes typologisk belæg for at placere hustomten fra Ornehus indenfor den tidlige TBK eller på overgangen til sen TBK. Huset kan således dateres til ca. 3200 år f.kr.

Den tidlige Tragtbægerkulturs hustomter

Som forhistorisk interesseret vil man være bekendt med de neolitiske anlæg fra Troldebjerg på Langeland og Barkær i Jylland. Disse lokaliteter som blev udgravet af henholdsvis J. Winther og P. V. Glob i 30erne og 40erne, blev oprindeligt tolket som tid-

lige TBK landsbyer med rester af huse. Især Barkæranlæggene, som af Glob blev tolket som mægtige kollektivhuse vakte stor opsigt. I dag tolkes anlæggene med rette som langhøje, datidens imponerende gravmonumenter. De komplicerede anlæg fra Troldebjerg diskuteres dog stadig i dag.

Helt op til for 15 år siden kendte arkæologerne ikke til de tidlige TBK bønders boliger. De seneste års udgravninger har imidlertid bragt flere hustomter for dagens lys. Vores første bønder har nu fået tag over hovedet, ikke i form af imponerende gårdsanlæg, men ved mindre let konstruerede langhuse.

Vores ældste TBK hus kendes fra Bygholm Nørremark i Jylland. Hustomten fremkom i forbindelse med udgravningen af en ca. 60 m lang langhøj. Under højen fandtes 3 byg-

ninger som af udgraveren er blevet tolket som en slags dødehuse. Den største af disse, en godt 10 m lang hustomt, rummede nemlig en grav. Huset, som fremstår noget mindre end tomten fra Ornehus, er nærmest identisk med dette i sit grundrids. Trods Bygholm Nørremark-husets anvendelse som dødehus under den senere opførte langhøj kan der ikke være tvivl om, at bygningen er en kopi af de levendes huse (Fig. 6).

I Mossby i Skåne blev der i 80erne udgravet en mindre hustomt, som af de svenske arkæologer dateres til tidligneolitikum. Huset har været ca. 12 m langt og 6 m bredt, og de til huset hørende stolpehuller afslører et grundrids, der igen nærmest er identisk med vores eget fra Ornehus (Fig. 6).

Bornholm har gennem de seneste år bidraget med talrige hustomter fra

den neolitiske periode. I 1989 fandtes de første huse fra tidlig TBK. Det bedst bevarede af disse udgør et ca. 18 m langt og 6 m bredt langhus. Hustomten udskiller sig fra de just nævnte ved at være noget længere. Det langovale grundrids er imidlertid det samme (Fig. 6).

Til dette billede følger sig en række tidlige TBK lokaliteter med dårligt bevarede hustomter, som fremtræder mindre klart. De bekræfter dog tilstedeværelsen af en mere end 5000 år gammel hustype: Et ca. 10-18 m langt, 4-6 m bredt mindre langhus. Taget har været båret af en række indre tagbærende stolper, en midtsule. Langvæggene fremtræder som letbuede til lige, gavlene er afrundede. Væg- og gavnførløbet har været sat med en række stolper. Indgangspartier har ikke kunnet påvises. Ligeledes kan der på nuværende tidspunkt intet siges om husenes funktion.

Fig. 5:

De tidlige TBK-skår fra bopladsen tilhørende Virumgruppen. (Tegning: Anne Jørgensen).

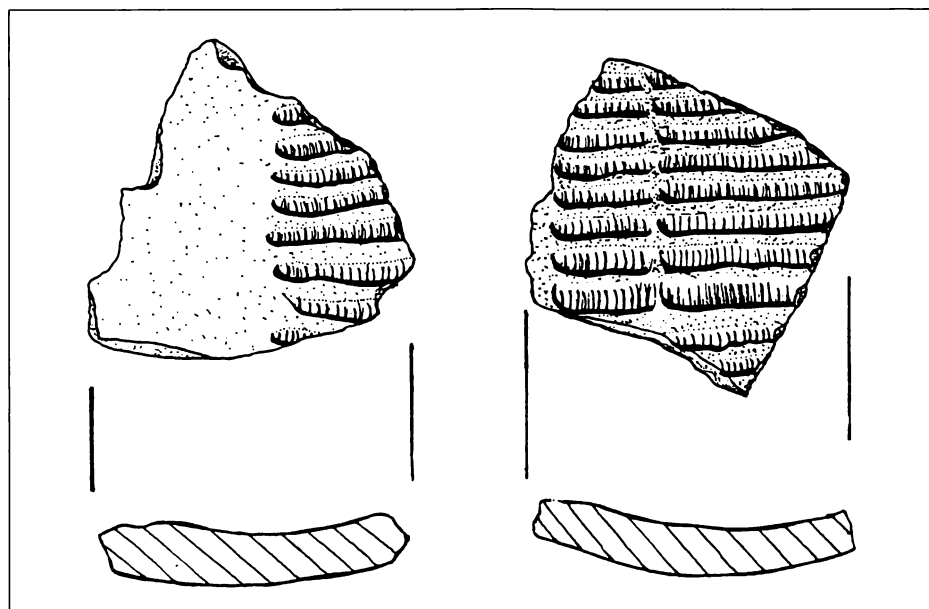

Fig. 6:
De fire tidlige TBK-hustomter, som omtales i artiklen.
A: Ornehus, B: Bygholm Nørremark, C: Mossby, D: Limensgård.

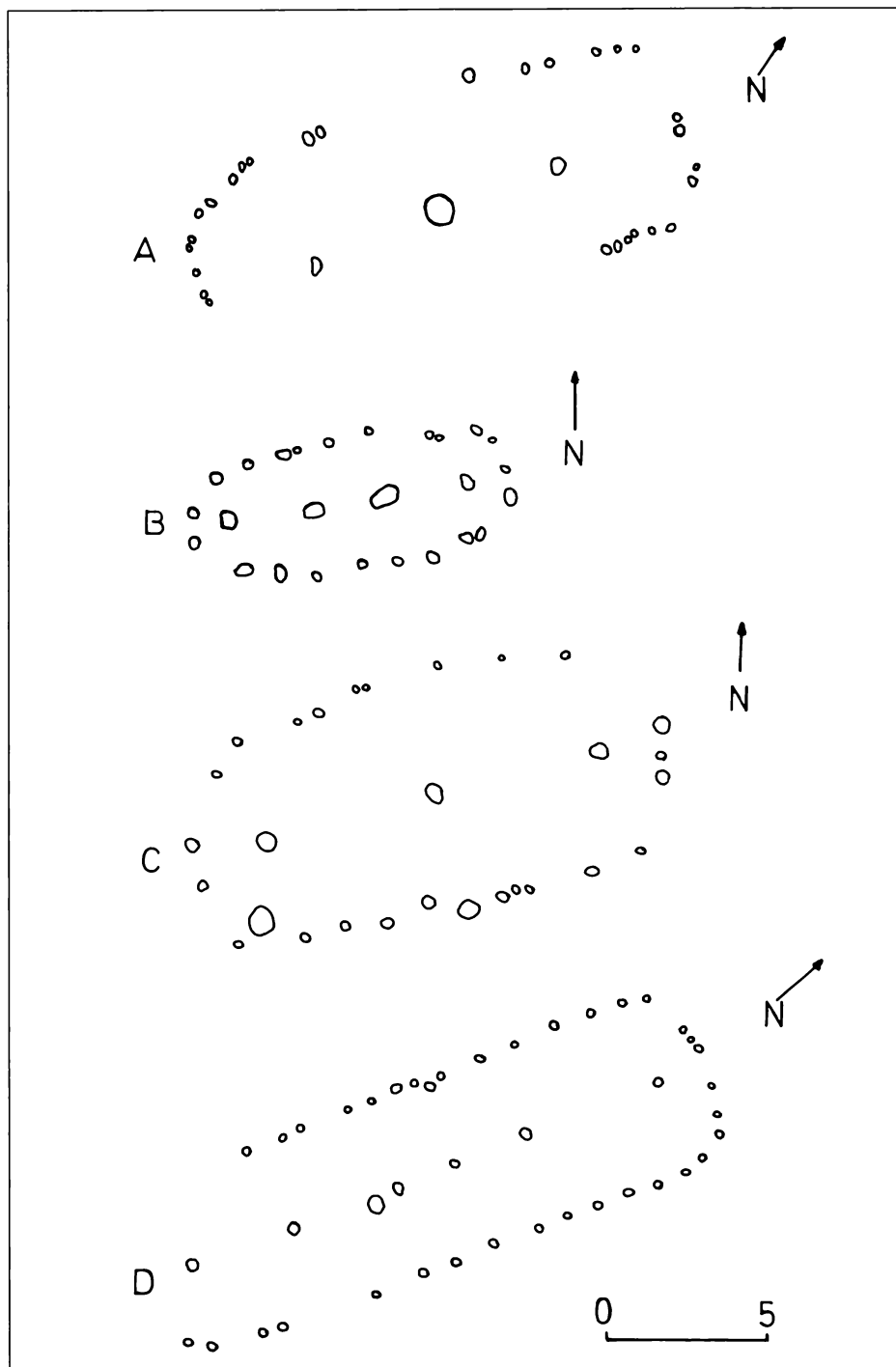

Fig. 7:
Flinthuggerværkstedet ved Bakkely. På billedet ses økseafslag fra 1 m².
(Foto: P. Vemming).

Tilstedeværelsen af den samme hustype hvad enten man befinder sig i Jylland, på Sjælland, på Bornholm eller i Skåne tyder på, at der har været nær kontakt stenaldersamfundene imellem. Afstande på flere hundrede kilometer, oftest til fods, har ikke været nogen hindring for samkvem mellem familier og landsbyer.

Den tidlige Tragtbægerkulturs bebyggelse på Stevns

Vender vi blikket tilbage til Stevns, fremstår dette område som særdeles interessant i tidligneo-litisk tid. Allerede i 1922 begyndte Nationalmuseet udgravningen af den store boplads ved Havnelev, en undersøgelse som sidst blev genoptaget i 1973. Der er ikke blevet dokumenteret huse på pladsen, men et stort antal affaldsgru-

ber har bl.a. kunnet give vigtige oplysninger om de tidligste bønders økonomi. Man har således holdt får, svin og okser som husdyr og dyrket byg og forskellige primitive hvedesorter. Havnelev-bopladsen er den eneste større udgravede tidlige TBK bebyggelse på Stevns, men den har langt fra været den eneste.

Et stort antal bopladser, f.eks. den vi kender fra Ornehus, har med få kilometers indbyrdes afstand ligget spredt ud over Stevns, det viser vores kortmateriale, hvor ikke blot ældre opsamlinger og rekognosceringer findes indplottet, men hvor vi løbende tilføjer fundsteder som registreres af museet og arkæologisk interesserede i området.

En væsentlig årsag til den tætte tidligneo-litiske, men også generelt neo-litiske bebyggelse på Stevns, er den nære adgang til god let tilgængelig

flint. Bl.a. ved Stevns Kridtbrud har Sydsjællands Museum gennem flere år foretaget undersøgelser, der viser, at man herfra har hentet store mængder flint. Denne er blevet groft tilhugget på stedet, hvorefter den er blevet transporteret videre ind i landet. Ved Bakkely, mindre end 1 kilometer fra Ornehus fandtes i forbindelse med gasgravningerne et økseværksted. Store mængder flintafslag viste, at man her havde forarbejdet slibeklare firesidede økser. Slibningen af økserne er foregået andetsteds, måske på bopladsen ved Ornehus (Fig. 7).

Værkstedspadser som den ved Bakkely har ikke haft nogen lang levetid. Et stort antal flintøkser er blevet tilhugget, og herefter er pladsen blevet forladt. Vi kender i dag et stort antal værkstedspadser fra Stevns. Hvor mange pladser, der endnu ligger gemt under mulden, kan vi kun gisne om, men med århundreders produktion må der være tale om tusindevis.

Trods det, at Stevnsområdet i begyndelsen af neolitikum fremstår som tæt bebygget, er vores viden om periodens bebyggelsesmønster og befolkningens økonomiske grundlag sparsom. Dette gælder ikke blot for Østsjælland, men for hele landet. Kun ganske få af de bopladsforekomster, som vi kender på Stevns, har været genstand for egentlige arkæologiske undersøgelser, størstedelen fremstår blot som signaturer på vores kort.

Det har i flere år været et ønske fra Sydsjællands Museum at foretage en bebyggelsesundersøgelse på Stevns. Andre og mere presserende opgaver har imidlertid trængt sig på, og planerne er blevet lagt i mølposen. Projektet er dog ikke glemt, og vi håber indenfor de nærmeste år at kunne begynde arbejdet. Der er nok at tage fat på!

Kildehenvisninger

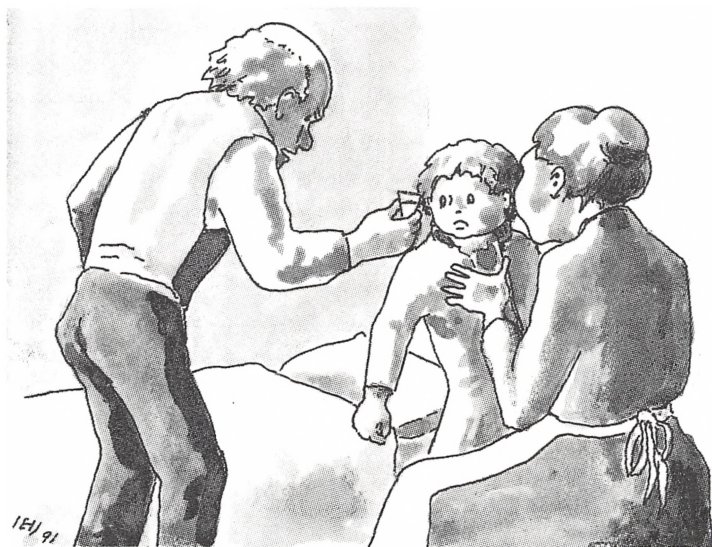
- P. V. Glob: Barkær. Danmarks ældste landsby, Nationalmuseets Arbejdsmark 1949.
- P. V. Glob: De dødes lange huse, Skalk no 6, 1975.
- L. Larsson & M. Larsson: Stenalderbebyggelse i Ystadområdet, 1986.
- Th. Mathiassen: Havnelev-Strandegård, Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1940.
- F. O. Nielsen & P. O. Nielsen: Limensgård, Arkæologiske Udgravninger i Danmark 1989, p. 134.
- P. Rønne: Høj over høj, Skalk no 5, 1979.
- P. Vemming: Danmarks længste udgravning, 1987, p. 192.
- J. Winther: Troldebjerg, en bymæssig bebyggelse fra Danmarks yngre stenalder, 1935.
- J. Winther: Tillæg. 1938.

Da Lars Peter kom i kongens klæder

af Henning E. Jensen.

Lars Peter Rasmussen kom til verden den 22. april 1872 i et af Langebækgårdens små arbejderhuse ved Vordingborg-Kalvehavelandevej. Hans levnedsløb kom vel næppe til at adskille sig synderligt fra andre småkårsfolks i sognet. Slid og nøjsomhed var betingelserne for at klare dagen og vejen, og adspredelserne var som oftest fåtallige og enkle. Soldatertjenesten måtte derfor blive en meget betydningsfuld epoke i de unge landsbykarles tilværelse. For mange af dem gjaldt det, at de nu for første og måske eneste gang i deres liv kom til at opholde sig uden for sognets grænser. Og i den fremmede garnisonsby kom de ud for oplevelser, som de for resten af livet kunne berette om i vennernes kreds.

Da Lars Peter Rasmussen en oktoberdag i 1960 blev interviewet om sit levnedsløb til Dansk Folkemindesamling, boede han hos sin datter og svigersøn i Langebæk. Trods sin høje alder var hans hukommelse og fortælleglæde fremragende. På sit bløde, stødfri sydsjællandske tungemål skildrede han sit livs store og små tildragelser. Han gav detaljerede beskrivelser af det daglige arbejde i gamle dage, af hedengangne personer, af skik og brug og overtro, ja, selv tekster og melodier til de viser og sange, man adspredte sig med i hans unge dage, kunne han gengive. Desværre var transportable båndoptagere ikke hvermands eje i 1960, så melodierne blev ikke reddet for eftertiden. Men her følger nu - i uddrag - hvad Lars Peter kunne fortælle om de ret så barske kår, man levede under i vort samfund - for bare 100 år siden:

"Engang imellem gav min fader mig så en ordentlig snaps - -"

Høstarbejdet var meget anstrengende - ikke mindst for lemanden, der gik forrest med det store "mejered" - men også for konen, som skulle følge ham og "nege op".

"Jeg var egentlig et forfærdeligt skrog, da jeg var barn. Jeg skreg uafbrudt så at sige, så det kunne høres vidt om. Doktor Nielsen fra Mern sagde, at jeg ikke kunne leve, til jeg blev femten år, for jeg havde kirtler på tungen. Jeg fik levertran i flaskevis, men skreg alligevel som en gal. Engang imellem gav min fader mig så en ordentlig snaps, og den røg ned, uden at det så meget som "blonk" i mig.

Men se, da jeg blev seksten år, da levede jeg i bedste velgående og var blevet stor og stærk. Jeg blev derfor sendt hen på Langebæksgården, og der skulle jeg følges med 15-16 voksne mænd som lemand. Og det kunne jeg!

Godsejeren hed Nobel. Hans forvalter hed Mellemtten. En rigtig tyran! Han har slået mig med knytnæve lige i ansigtet, så blodet sprang mig ud af næsen!

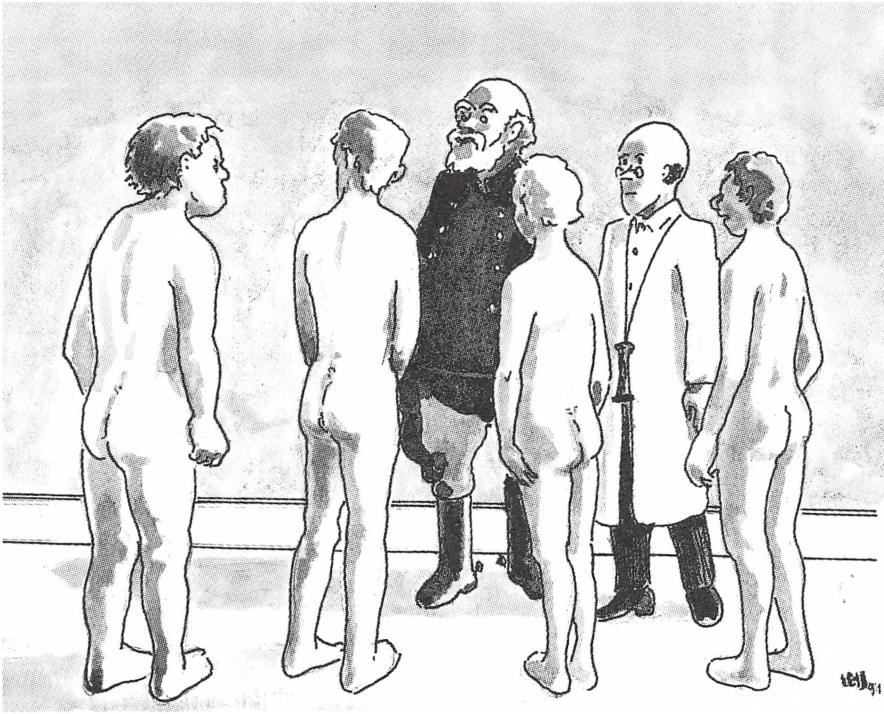
Og altid tvang han os til at arbejde. Enten det var søgn eller hellig, var han efter os. Vi skulle jo ellers have hver 3. søndag fri - men vi blev sat til at passe køer og heste alligevel på de dage.

Jeg fik 25 kr. om vinteren og 35 kr. om sommeren, da jeg var seksten. Da jeg skulle i tjenesten, var jeg kommet op på 140 kr. om året - de ville jo helst fæste os for et helt år ad gangen. Man tiltrådte sin plads til 1. november eller 1. maj."

...."Nå, jeg var efterhånden blevet så gammel, at jeg skulle på session. Det foregik i Præstø, og der blev jeg udtaget til dragon. Vi fik at vide, hvad vi skulle have med. Vi skulle have et par lange støvler og et par fjederstøvler samt undertøj. Vi skulle også anskaffe os pudseudstyr, men det købte man jo på kasernen. Det var: 1 polerkæde (til sabelskederne) - pudsestål og knappaffel - voks til taskerne - "trippelse" (det var murstenspulver) - pibeler til sabelgehæng - og blår til at trække karabinen igennem med - og vi skulle også have blanksværte, og det var sådan nogle firkantede stykker.

Dengang var der tre kaserner i Næstved, og her var så 1., 2. og 3. eskadron af vore dragoner indkvarterede.

Jeg mødte så op til tjeneste som rekrut den 30.1. 1893 på 4. dragonregi-

På session i Præstø.

ments regimentskole i Næstved. Jeg hørte til 2. eskadron – det var "den berømte", og kasernen lå ude ved Amtssygehuset på Ringstedgade. Den hed Zanders Kaserne, og der lå vi 60 mand med heste. Ritmesteren hed Brasen, og som han dog kunne råbe op! "Jeg skal min Gud og Fanden hakke mig gi' jer...!" var en vending, han var kendt for. Men han blev skoleforstander, og så fik vi i stedet en værre "hasebjørn", der hed Gunlak. Under ham skulle der ikke gøres det allermindste, før der vankede straf. Og straffene, det var f.eks. "5 dages mørk arrest" - "mild bøjlearrest" og "streng bøjlearrest".

I mild bøjlearrest fik fangen det ene ben lænket til en bøjle midt i gulvet. Lænken var så lang, at fangen kunne tage et skridt frem eller tilbage.

Hvis det var streng bøjlearrest fik fangen begge ben lænket til kæden. Om natten fik han en madras stukket ind under ryggen. Det var hårdt! Men før i tiden havde det været meget, meget værre! Da havde de det, som hed "krumslutning". Her blev venstre fod og venstre hånd spændt til samme bøjle - og højre fod og højre hånd til bøjlen i gulvet!

Jeg kan forresten en gammel vise om krumslutning. Den lyder sådan:

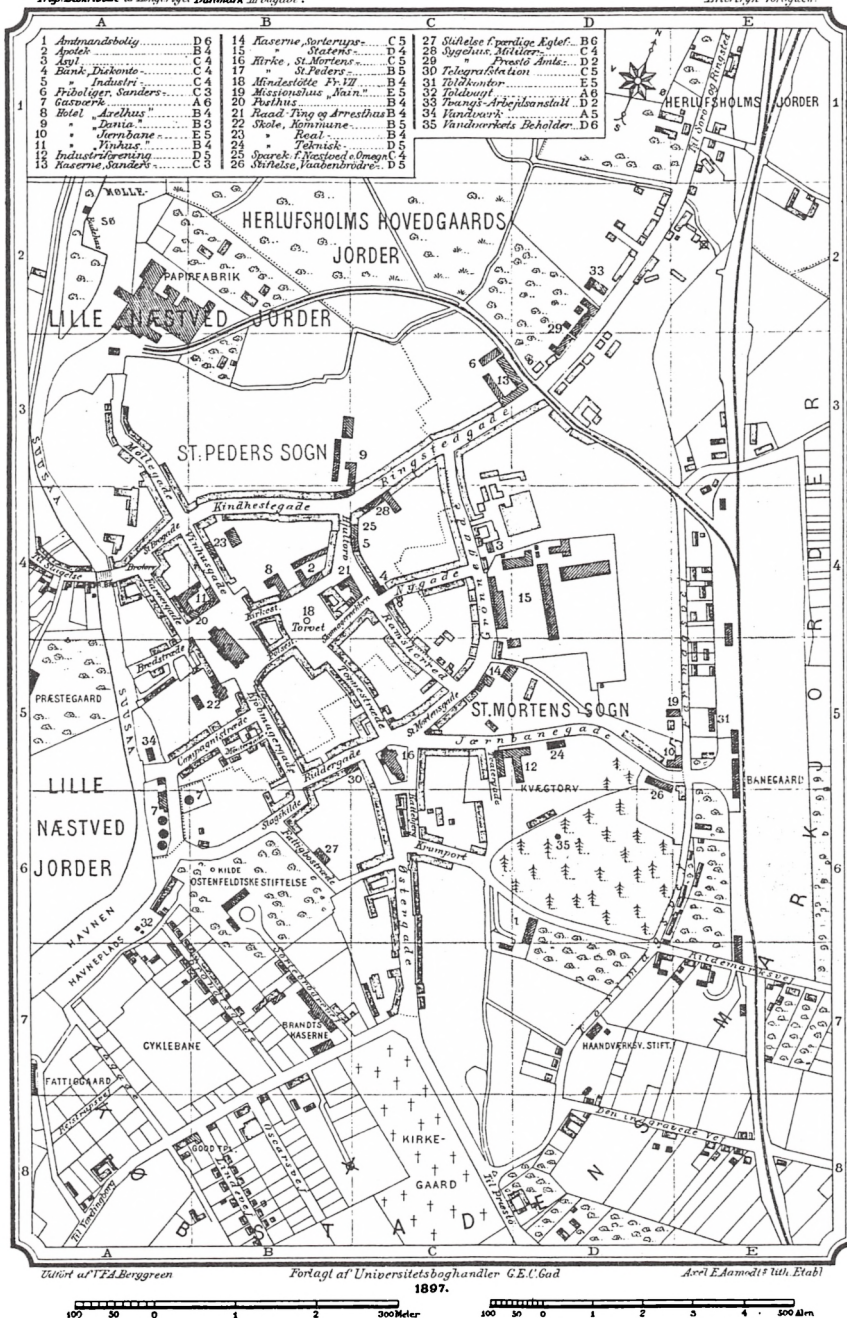
*Ja, Gud, hvad jeg har døjet
i dette snævre rum -
I fir' og tyve timer lå jeg
krum, krum, krum!*

*Og alle de små dyr,
der kravlede -
de bed mig, så sveden af mig
haglede, haglede!*

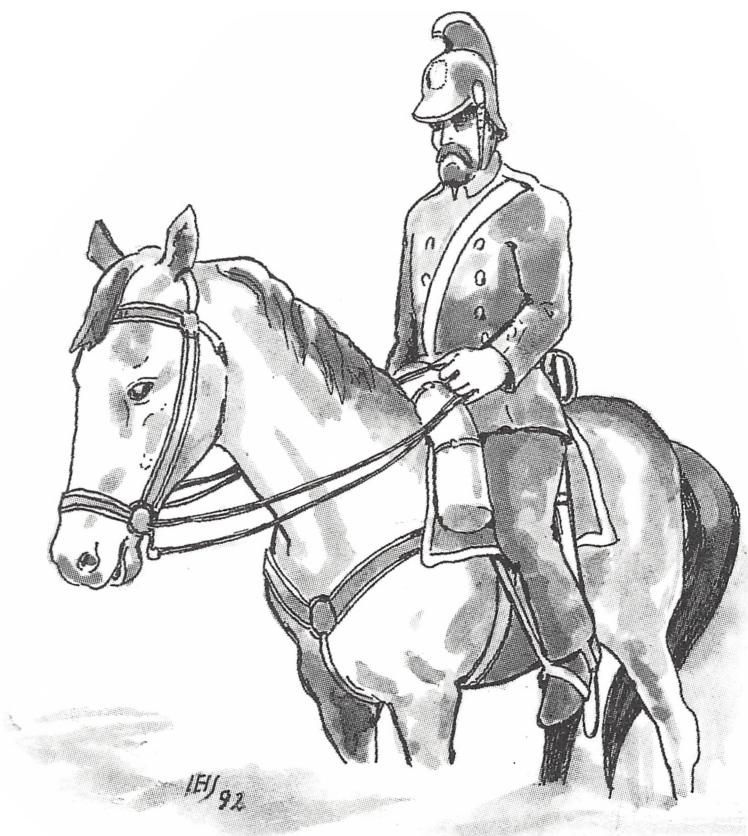
NÆSTVED.

Trup-Balkværelse af Bingeriget Danmark III Udgave.

Ellertryk fortrydes.

Sanders Kaserne (13) lå på arealerne ved det nuværende Centralsygehus. Byens indbyggertal var dengang 4300.

Dragon til hest.

Hvad forplejningen angik, da var det sådan, at vi hver femte dag fik udbetalt en krone og femogtyve øre samt udleveret et ottepundsbrød.

Om morgenen fik vi udleveret 1 kop kaffe. Ville vi have brød til, måtte vi selv sørge for det.

Frokost kunne vi spise, hvis vi selv havde noget.

Middagsmaden var gratis, og det var sådan noget som grød eller stegt flæsk med kartofler til.

Til aftensmaden blev der udleveret en kop øl, og vi måtte så selv sørge for resten. Der var altså tre måltider for egen regning.

Der var et marketenderi, hvor man kunne købe forskelligt. Brændevin kostede 21 øre flasken, bajersk øl 7 eller 8 øre flasken, men det var jo så dyrt, at vi aldrig havde råd til at smage det!

Vi blev purret og kom op klokken halv fem hver morgen. Så måtte vi i stalden for at strigle og muge. Halmen under hestene måtte vi pille fra med fingrene. Bagefter blev den lagt ud til tørring, så den kunne bruges igen.

Efter det arbejde blev vi delt i tre hold. Første hold blev taget ud til ri-dehusøvelse. Andet hold blev sat i

Disciplinen var hård og straffene strenge.

gang med det, der hed "Sabelens brug", og tredje hold kom i gymnastiksalen.

Efter middag kom vi i stalden igen. Der skulle strigles og gnides med halmvisk, så hestene blev blanke.

Hestene fik foder om morgenen klokken 9, dernæst klokken halv to og klokken seks om aftenen. Der var fast fodermester, der gav kernemålene. Hvert dyr fik til daglig 4 til 5 pund korn, men i manøvretiden 9 pund pr. dag. Der blev udtaget 4 menige til at uddele hakkelse til hestene, og senere på aftenen skulle de give hestene en sidste høvisk. "Aftengiften" kaldte man det lille ekstrafoeder. Man brugte jo de gamle udtryk, man kendte hjemmefra. Således udmålte havren i "en håndfuld" eller i "en gøvling". En "gøvling" var den mængde korn, der kunne være i to hænder, når de samledes i skålform.

I de fem og en halv måned, vi var på skolen, var vi indespærrede som slaver. Vi havde kun fri om søndagen fra klokken halv ti til klokken seks.

Søndag middag blev vi opstillet til appel. Vi fik fri hver aften fra et kvart i ni, når den tvungne pudsen var overstået. Klokken ti skulle vi ligge i sengen, og så lød retræten.

Efter skolen kom vi i eskadronen. Og jeg var meget heldig! Jeg blev nemlig oppasser hos den gamle oberst Tønner.

Det gik sådan til: En dag blev der taget tre mand ud af rækkerne ved paraden, og jeg var den ene af dem. Vi blev beordret ind i hestestalden og tog opstilling i en tom bås. Her kom obersten for at kigge nærmere på os. Han pegede så på mig og sagde: "Nu kan De, mand der, komme med mig..!" Og så kan det nok være, at jeg kom til at få det godt! Jeg havde ingen vagter og tjeneste på kasernen. Jeg boede hos obersten, og der var en anden til at passe hestene - oberstens ridehest, min egen og kørehestene.

At det kom til at gå så godt for mig, kunne jeg takke en ganske bestemt mand hjemme i sognet for. Han var officer, og han havde i god tid sagt til mig: "Nu skal du se at få lært

at køre et hestekøretøj ordentligt!" Og så havde han kørt med mig i en måned.

Min moders kusine var forresten husjomfru hos obersten, og jeg skal love for, at hun sørgede for, at jeg ikke kom til at mangle noget at spise!

Obersten blev altid inviteret med til jagterne på de store herregårde i omegnen, og jeg kørte så for ham ud til Gunderslevholm, Tybjerggård - eller hvor det nu kunne være. Så kom vi først hjem langt hen på natten ved 1-2 tiden.

Amtmand Tillesen kørte tit med - Og ham Salicat - og så "Fysse-kysse-Knudsen", vor stads-fysikus fra sygehuset.

De gav mig en daler i drikkepenge, og et efterår tjente jeg hele fyrretyve kroner på den måde. Det var mange penge!

Tønner var gammel og gik ud af tjenesten, mens jeg lå inde. Så kom der en ny oberst, som hed Saint Dupin, men jeg fik lov at ligge tiden ud hos Tønner.

Tønner var en dejlig mand! Og jeg skal love for, at han kunne ordne officererne! Han red jo ud på sin røde hest for at overvære øvelserne, og så

kunne det ske, han kaldte alle officererne sammen omkring sig. Så pikkede han sådan, som du ser her, med sabelen mod dem og sagde: "Det er ikke mandskabets skyld, at det går så skidt. Det er på grund af en meget dårlig ledelse!"

Den 7. oktober 1895 afsluttede Hans Peter Rasmussen sin militærtjeneste. Soldaterbogen og papirerne fra den tid bevarede han hele livet, og heraf fremgik det, at han ved sessionen blev beskrevet således:

Højde 63 3/4
Vækst kraftig
Hår blondt
Øjne blå

Endvidere viste papirer, underskrevet af intendant C. Nath og premierløjtnant Clausen-Kaas, at hans tilgodehavender, for de år og måneder, han havde været i kongens klæder, blev opgjort således:

31/9 1893 til 7/10 1894
= 615 dage a 7 øre = 43,05 kr.

13/9 1895 til 7/10 1895
= 25 dage a 7 øre = 1,75 kr.

Kantonnementstillæg:
25/9 1895 til 5/10 1895
= 11 dage a 2 øre = 1,97 kr.

Nyt hjælpemiddel til slægtsforskning i sydsjællandske sogne

af Erik Kann

"Kunstmaler W. Seidel, der under et ophold i Vordingborg nu i sommer ønsker at benytte kirkebøger yngre end 1891 for Vordingborg købstad og omliggende sogne i anledning af slægthistoriske undersøgelser, har i....."

Således står der bl.a. i en art anbefaling, dateret 6. maj 1950, til kunstmaleren W. Seidel (1896-1976) fra daværende landsarkivar Harald Hatt, et vidnesbyrd, der måske ikke i sig selv siger så meget, men som dækker over en ganske usædvanlig genealogisk indsats.

Wilhelm Otto Seidel blev født i København den 1. maj 1896 som søn af Otto W. Seidel (1865-1957) og Josephine Hugger (1863-1922). Af profession var han kunstmaler, men det, det drejer sig om her, er hans helt enestående genealogiske indsamlingsarbejde.

Seidel begyndte at interessere sig for genealogi helt tilbage i begyndelsen af 1930'erne, først med faderens slægt, men meget hurtigt koncentrerede han sig helt og holdent om moderens slægt. Moderen blev født i Vordingborg Landsogn 12/8 1863.

Med moderen som proband har W. Seidel dels udarbejdet anetavle så langt tilbage som det har været ham muligt (som hovedregel 6 generationer, ofte endnu flere, altså tilbage til ca. 1650), dels herudfra fuldstændige efterslægtstavler så langt frem mod

Seidels egen tid som muligt! Skrivelsen, som er citeret i indledningen, er et vidnesbyrd om de studier at nyere kirkebøger, Seidel var nødt til at foretage for at fuldstændiggøre efterslægtstavlerne. Der, hvor kirkebøgerne "slap op", fortsatte W. Seidel med spørgeskemaer, som i hundredevis blev sendt rundt i landet med spørgsmål om fødesteder, vielsesdatoer, etc., etc.

Efterslægtstavlerne kan opstilles i følgende grupper:

Hovedlinien S:

Oluf Hansen i Skovhuse

Sidelinien A:

Bertel Søfrensen Kaare på Masnedø.

Sidelinien B:

Niels Hansen Kuld i Ambæk.

Sidelinien C:

Oluf Hansen under Skoven i Udby.

Sidelinien D:

Oluf Rasmussen Klandt i Kalvehave.

Sidelinien E:

Erich Olsen, kaldet Wis, i Bakkebølle (Niels Olsen Hugger i Kallehave).

Sidelinien F:

Zidsel Nielsdt. i Søndre Mæhrn (Mern).

Sidelinien G:

Hemming Jensen på Langø.

Det geografiske område, den store slægt kommer i berøring med, har sit tyngdepunkt i området omkring Vordingborg, Stamfaderen i hovedlinien

S. Oluf Hansen, kommer fra Skovhuse øst for Vordingborg og i flæng kan nævnes: Ørslev, Mern, Udby, Nyråd, Neder Vindinge, Kastrup, Stensved.

Seidels undersøgelser hviler først og fremmest på de centrale genealogiske kildegrupper, suppleret med de før omtalte spørgeskemaer. Han synes at have arbejdet uhyre omhyggeligt, og for slægtsforskere i området vil her være uanede muligheder for at finde hjælp.

Ved Seidels død blev materialet overdraget Nationalmuseet; desværre med så mangelfuld systematik, at der ikke umiddelbart kunne blive tale om at stille materialet til rådighed for forskerne.

I 1984 blev ordningsopgaven overdraget Landsarkivet for Sjælland, og arbejdet er nu afsluttet.

Der er gennemført følgende ordning af materialet:

I Landsarkivet for Sjælland (manuskriptsamlingen) placeres:

Wilhelm Seidels originale hovedtavler. Disse har stor interesse, fordi de er fyldt med avisudklip, typisk

omhandlende registrerede personers dødsfald, vielser, senere livsforløb osv.

Kopier af Seidels hovedtavler med påført nummersystematik.

De ovenfor omtale avisudklip er ikke fotokopieret.

En række oversigtstavler.

Et edb-bearbejdet register med udførlig vejledning om søgemuligheder.

En papirkopi af dette register.

I Næstved Stadsarkiv placeres:

Kopier af det edb-bearbejdede register med udførlig vejledning om søgemuligheder.

En papirkopi af dette register.

I Nationalmuseets 3. afdeling i Brede placeres:

Kopier af det edb-bearbejdede register med udførlig vejledning om søgemuligheder.

En papirkopi af dette register.

Det er materiale, som fortjener at blive brugt, og som kan anbefales på det allervarmeste!

Svend C. Dahl:

Litteratur om Præstø amt 1991

Amtets historie i almindelighed

Danmarks Søer - søerne i Storstrøms Amt og på Bornholm er det første bind i en serie, hvor det er meningen, at hele landet skal dækkes.

Det er **Strandbergs Forlag**, der har taget dette emne op, som ikke tidligere har været behandlet i bogform. Teksten er let læselig, beregnet for et stort publikum. Bogen er i stort A4-format, solidt indbundet, pænt trykt og illustreret med flotte farvefotos over de enkelte søer, ligesom der er specialkort, der viser søens dybdeforhold og omgivelser.

Nærværende bind er skrevet af *Thorkild Høy* og *Jørgen Dahl*, og udover de almene beskrivelser af naturforholdene i og omkring søerne - bringer forfatterne meget historisk/lokalhistorisk/kulturhistorisk/kulturgeografisk stof. Det gælder fx. rekreative muligheder, fiskebestande og fiskeriets betydning, ejerforhold gennem tiden, forhenværende vandmøller, gamle sagn om søerne m.m.

For Sydsjælland og Møn er følgende søer beskrevet: *Gjorslev Møllesø*, *Nielstrup Sø*, *Glumsø Sø*, *Søgaard (Luderup) Sø*, *Snesere Sø*, *Even*, *Huno Sø*, *Aborresø* og *St. Geddesø*. De tre sid-

ste ligger på Høje Møn. Desuden er kulturfiskeriet under *Gisselfeld* behandlet. I 1992 kommer bindet om Vestsjællands Amt, der vil interessere læsere i den nordlige del af årbogens dækningsområde. Her vil bl.a. Tystrup-Bavelse søerne være med.

Gedser-Ekspressen

er titlen på en rigt illustreret bog på 80 sider fra **Bane Bøger** i Roskilde. Undertitlen: "Udlandsforbindelserne via Gedser gennem 105 år" angiver endnu tydeligere, hvad det drejer sig om. Bogen beskriver togforbindelsen København - Gedser - Berlin/Hamburg, som fra 1870 har haft stor betydning for Sjælland. Fra Roskilde gik ruten over Køge og Næstved til Masnedsund, hvor færgen ventede. Fra København til Masnedsund tog rejsen ca. 3 timer if. en køreplan fra 1923; mærkeligt nok næsten 1/2 time længere end i 1908. Bogen bringer en komplet oversigt over jernbanefærger på Storstrømmen 1884-1937 (hvor Storstrømsbroen blev indviet. Også den nyeste udvikling efter Jerntæpets fald er behandlet.

En stor del af bogen omhandler Gedser, men der er tillige omtale og

fotos fra *Næstved, Vordingborg* og specielt *Masnedsund*. Den meget grundige tekst er forfattet af *Jens Bruun-Petersen* og må interessere alle jernbane "freaks".

Fra samme forlag udkom **Jernbane-årbogen - på sporet af 1991**, redigeret af *A. E. og P. Kurland og Henrik Bache*. Det er en årbog, der bringer løst og fast om store og små jernbanebegebenheder i årets løb. Næsten et halvt hundrede fotografier har bidraget til billedbogens 48 sider. *Næstved-Køge-Roskilde* banen, *Næstved-Slagelse* banen og *Østbanen* er alle omtalte (med fotos).

Historiske sognekort

er emnet for en mindre artikel i **Uddannelseshistorie 1990**. Artiklen er skrevet af *Christian Glenstrup* og den fulde titel er: "Danmarks kirker og skoler - historiske sognekort." Forfatteren omtaler tilblivelsen af disse store fotografiske "kort" (collager), der i formatet 18 1/2 x 37 1/2 cm bringer fotos af kirke, skole(r), samt præster og lærere så langt tilbage, som det har været muligt at fremskaffe fotos - og op til omkring 1920. Arbejdet startede i 1917 og sluttede 17 år senere, hvor det meste af Danmark var blevet dækket ind.

Danmarks pædagogiske Bibliotek har 853 af slagsen og de fleste lokalarkiver ligger vel inde med en del eksemplarer for deres eget område, ligesom anm. har set kortene i dag hænge som udsmykning i stuerne hos bønder, hvis forældre købte dem dengang, de blev fremstillet. De historiske sognekort er altså velkendte af mange og er yderst anvendelige i lokalhistorisk sammenhæng eller til slægtsforskningen, hvis man ønsker et billede af en præst eller en lærer.

Kommuneatlas for Fladså-, Næstved-, Præstø- og Suså kommuner.

De 4 nævnte kommuner har været så heldige i det forgangne år, at **Miljøministeriet og Planstyrelsen** har fået afsluttet deres arbejde med udarbejdelsen af kommuneatlas for disse områder. Atlaset er en oversigt med registrering og kortlægning af bevaringsværdige bygninger, bymiljøer og deres samspil med de omgivende naturforhold. Det forventes, at atlaset vil få stor betydning for den fremtidige kommunale planlægning, hvor de kommunale planlæggere vil kunne ty til atlaset ved udarbejdelse af lokalplaner - også bevarende/forebyggende lokalplaner. Fra Planstyrelsen har *Allan Tønnesen* været den hovedansvarlige og koordinerende kraft, mens de enkelte kommuner har stillet en lokal arkitekt til rådighed, sammen med en "følgegruppe" - bestående af personer med særlig viden inden for området. To arkitektfirmaer har dernæst stået for den rent praktiske gennemgang og bedømmelse - hvor samtlige ejendomme i de respektive kommuner fra før 1940 skulle være gennemgået. Det holder dog ikke helt. I anmelderens eget område i Næstveds landdistrikt er flere gamle huse forbigået.

Atlæssene er flotte og indbydende med mange illustrationer. Udover fotografier er der instruktive kort, hvor de forskellige ejendomme er angivet med bevaringsgrader (fredet, høj, middel eller lav), således - at ikke bare planlæggere, men også at alle (næsten), der bor i ejendomme ældre end 1940, kan finde bygningens bevaringsværdi. Men det er ikke en endegyldig facitliste, bedømmelserne vil kunne diskuteres. Forskellige øjne og andre tider vil måske bringe andre vurderinger. Formatet er meget stort

(35 x 27 cm) og sidetallet svinger mellem 36 og 56; det største er om Næstved Kommune.

Indholdsmæssigt er atlæssene bygget op, så der fra hver kommune er afsnit om: landskabelige hovedtræk - bebyggelsens placering i landskabet - egnens bebyggelseshistorie - bevaringsmæssige sammenhænge - byggeskik - bevaringsværdige bygninger - bevaringsplanlægning - litteraturoversigt - samt indledning og forord. For Præstø, og specielt Næstved, er mange af ovenstående afsnit delt mellem land og by, der har forskellige traditioner. - Der er selvsagt et væld af oplysninger af interesse i de 4 bind, der må karakteriseres som en guldgrube for alle med mindste interesse for sit eget område/egen kommune. De kan købes gennem boghandlerne.

Korn gennem 200 år.

Et firmajubilæum på 200 år oplever man ikke hver dag, men det er hvad fa. A. Nielsen & Co. oplevede i 1991. Kornfirmaet har hovedsæde i Nykøbing F. og afdelinger 12 andre steder. Således A. Nielsen & Co. A/S Møn, Anton Petersen A/S Bårse og Østsjællands Korn A/S Hårlev. En stor del af egnens landmænd er derved bekendt med firmaet i forvejen.

Dette jubilæum er der kommet en solid bog på 84 sider ud af, hvor Kim Andersen, A. Brinck Jensen og E. Dobel Madsen har beskrevet firmaets udvikling set i sammenhæng med landbrugets generelle udvikling i samme periode. Og der har næppe været nogen periode tidligere i historien, hvor der er sket så store forandringer - fra de store landboreformer til EF-forordningerne. Firmaets ledelse får naturligvis også deres afsnit ligesom betragtninger om nutid og fremtid for

virksomheden. Samtlige ansatte er nævnt i en oversigt, og de forskellige afdelinger har hver fået et par siders omtale.

Lolland-Falster

- *et brohoved mellem nord og syd.*

Godt nok hører Sydhavsøerne ikke med til årbogens dækningsområde, men da vi er i samme amt i dag - og iøvrigt har mange fælles berøringsflader - får **Turistårbogen 1991** et ord med på vejen. Temaet for de små 100 sider er helliget de to øer, og der fortæles om geologi, oldtidsminder, historie i almindelighed, kirker og klostre, herregårde, byer, dialekter m.m. Desuden er der et afsnit med turforslag. Synd, at det er sidste år denne årbog udkommer.

Murersvende i Sydsjælland

har et medlemsblad ved navn **Skurbogen**. Nr. 3 i 1991 var blevet til et jubilæumsskrift, eftersom Murerne Fagforening Sydsjælland fyldte 100 år. En hel del forskellige bidragydere med formanden, *Bent Mortensen* i spidsen, har sat deres præg på hæftet og emnerne er mangfoldige. Fx omtales fagets fremtid, samarbejdet mellem afdeling og forbund, mellem murerne og deres arbejdsmænd, forholdet til arbejdsgivere og kooperationen; uddannelserne har tilsvarende fået et ord med på vejen. 2/3 af de godt 60 sider er afskrift af gamle protokoller, som citeres stort set ukommenteret.

Det hele startede ved et møde i gæstgiver Chr. Larsens lokale i Kindhestegade, og det blev vedtaget, at kontingentet var 10 øre pr. uge i de 6 sommermåneder; 5 øre i de øvrige. Allerede måneden efter startede den første arbejdskamp for at komme ned

på 12 timers arbejdsdag. Og sådan fortsætter hæftet med citater op til i dag - fra de 7 forskellige afdelinger, der hører/eller har hørt til "Sydsjælland". Det største problem for nutidens murer er ubetinget arbejdsløsheden, der er uhyggelig stor i faget.

I **Nationalmuseets** store værk om **Danske Kalkmalerier** er vi nu nået til **Sengotik**. Der er så mange og omfattende udsmykninger fra den tid, at sengotikken har måttet deles i 2 bind, hvoraf det er bindet fra tiden 1475-1500, som nu er udkommet. Som tidligere er det *Ulla Haastrup*, der er redaktør af dette bind, hvortil en lang række forskere har bidraget. Dette er det grundlæggende opslagsværk for alle med interesse i kalkmaleriers enorme og unikke kulturskat. Malerierne bliver også sat ind i en sammenhæng med de kulturelle, religiøse og politiske tendenser i tiden. Der til er naturligvis afsnit om motivvalg, maleteknik, værksteder etc. Derudover er det en flot bog på 185 sider med talrige farvebilleder og solid indbinding. **Christian Ejlers Forlag** står for udgivelsen.

Fra vores område har *Stege, Tystrup* og *Vrangstrup* hver fået et afsnit, mens de kendte malerier i *Kongsted* har fået to. Hver kirke har sit særpræg, der er en udflugt værd - fra den store købstadskirke i Stege med de sære malerier til den lille perle i Vrangstrup helt mod nord i amtet. Skulle man vove sig uden for det gamle Præstø amt, så er 6 spændende kirker i Vestsjællands amt omtalt sammen med Slemminge på Lolland.

P & T's historie til 1711.

Det første bind (af de planlagte fem) om Post- og Telegrafvæsenets historie er blevet en stor sag på 437 s. for-

synet med en del illustrationer, delvis i farve. P & T står selv som udgiver. I modsætning til tidligere fremstillinger om Postvæsenet er der i dette bind lagt vægt på at vise "Væsenets" sammenhæng med hele landets sociale og økonomiske udvikling i perioden. Dvs. beskrivelsen er ikke kun en tør opremsning af facts om P og T's udvikling, men samtidig en relativt bred Danmarkshistorie.

Derfor starter *Otto Madsen* ikke bare med en gennemgang af Forordningen af 24. December 1624, men bruger megen plads på en analyse af samfundets kommunikationsformer o. 1600 - og hvorfor det netop var på det tidspunkt, et "moderne" postvæsen opstod. Ledelse, struktur og administration får naturligvis også deres afsnit i beskrivelsen, der dog bringer talrige konkrete og lokale eksempler på praksis ved brevbefordring i tiden. Et fyldigt noteapparat og en omfattende litteraturliste angiver værkets grundighed - ligesom et person- og stednavneregister letter adgangen til de lokale oplysninger af interesse.

Gennem "vores" område var der i Forordningen i 1624 kun afsat en "gående post" - som over *Køge, Tryggevælde, Næstved* og *Vordingborg* nåede fra København til Nakskov. Hovedruten gik over Storebælt. Købstæderne *Præstø, St. Heddinge, Næstved* og *Stege* er nævnt som bidragsydere til postvæsenet i 1633. I 1653-Forordningen er ruten fra *Køge* ændret til at gå over *Præstø* til *Vordingborg* - og er nu en "agende post" (dvs. med vogn). *Næstved* er blevet koblet på *Ringsted*, men om der har været gående eller "ridende" (ikke agende) post på ruten vides ikke. Derimod vides det, at postbudet i 1711 én gang om ugen gik turen mellem *Vordingborg* og *Stege* - til en årsløn på 52 rigsdalere.

Præstø Amts Dyr lægeforening

holdt i august 1991 100-års jubilæumsfest, og i den anledning blev der lavet et **festskrift**. Et festskrift, der påkalder sig interesse uden for festdeltagernes kreds. Det er en omfangsrig, fotokopieret sag på 74 sider (A5), som æresmedlemmet, *Niels E. Beck*, står som forfatter til. Han bringer dels træk af foreningens historie, dels en oversigt over formænd gennem 100 år og bestyrelsen i dag, dels en aktuel medlemsliste og kort over beliggenhed af amtets dyrlægepraksis - og nok så spændende (og omfangsrigt), fortæller N. E. Beck spredte træk om dyr læger i amtet gennem tiderne.

Formanden, *Poul Schiønning*, har endvidere skrevet et forord. Han er fra St. Heddinge, som åbenbart har stolte dyrlægetraditioner. 3 af de sidste 5 formænd har været fra den by!

Sjællands Stifts Degnehistorie

af *Anders Petersen* udkom i 1899 og har i mange år været svært opdrivelig. Derfor har **Historisk Samfund for Præstø Amt** fået genoptrykt dette betydningsfulde personal- og kulturhistoriske værk på knap 250 sider.

Initiativtageren har været *J. Inge-mann Pedersen*. I indledningen gives der en gennemgang af degneembedets historie siden katolsk tid, og om de forskellige forordninger degnene har været underlagt (til sidst i 1800-tallet).

Langt den største del af bogen er en opremsning af navne og årstal for de mange degne i de enkelte sogne i stiftet. Forfatteren har undersøgt mængder af arkivalier for at kunne sammensætte disse lister, som enhver lokalhistoriker i dag kan have glæde af. Håndbogen har et specielt afsnit

for degne i købstæderne og sted- og personregistre, der letter brugen. Personregistret er delt i to: ét for mænd og ét for kvinder.

Strømmen

er navnet på årsskriftet fra **LASA**, dvs. Lokalhistoriske Arkiver i Storstrøms Amt. I årsskriftet for 1990 (feb. 91) følger - efter en almen historisk indledning af *Kirsten Lütchen-Lehn* om arkivernes historie siden middelalderen - beretningerne fra amtets 30 lokalarkiver, hvor der fortælles stort og småt om årets gang.

I øvrigt var det sidste gang årsskriftet udkom. Fremover vil Strømmen udkomme løbende som et lille blad med meddelelser fra bestyrelsen til arkiverne, samt små historier fra arkiverne. I nr. 1 således en beretning om uroksen fra *Damme* på Møn (*Kirsten Lütchen-Lehn*) og i nr. 2 har *Anne-Lise Pallesen* en oversigt over skoler i *Fladså Kommune* med angivelse af oprettelsestidspunktet samt nedlæggelsesår. De fleste eksisterer nemlig ikke mere. I årets sidste nummer (nr. 3) har *Elsie Bjørklund* en større artikel om kvindevalgretsforeningen for *Præstø og Omegn*. Især 2 personer fik stor indflydelse på foreningens arbejde: *Marie Hjelmer* og *Fanny Ridiger*, begge lærerinder. Det er specielt *Præstø Avis* mellem 1906 og 1915, der er brugt til belysning af foreningens virke. Den blev opløst i 1915, da kvinderne fik valgret til Folketinget.

Sydsjælland (naturen) Rundt

er titlen på en af **Skarvs naturguider**, der er planlagt til at skulle udkomme over hele Danmark ad åre. Redaktøren på serien er *Benny Génsbøl*, og da han selv bor i området, har han tillige

skrevet denne guide på 160 sider. Alene for de mange smukke fotos skyld (alle i farver) er bogen pengene værd. Forfatteren er en kendt fugle-/naturfotograf og har på nær ét, selv taget alle billederne. Der er et fantastisk flot lys på mange af hans fotos. Både *Storstrøms Amt* og *Friluftsrådet* har bidraget med faglig og økonomisk hjælp, og bogen må være en oplagt anskaffelse for alle med interesse i ens omgivelser. Møn er ikke omtalt i guiden, da øen får en speciel guide, der skulle udkomme i 1992.

Det vil blive for omfattende at omtale alle 62 destinationer, som der for en dels vedkommende også er kulturhistorisk interessante. Til de enkelte ture er der udarbejdet udmærkede kort og en grundig rutebeskrivelse. Skovene optager en pæn del af guiden, der iøvrigt behandler dyrelivet/fuglelivet, botanikken og det geologiske landskab. Et afsnit om det kulturskabte landskab og bebyggelsesgeografien fra istid til nutid sætter "naturen lidt på plads". For turister er der endvidere oversigter over badestrande, overnatningsmuligheder, turistbureauer og nyttige adresser m.m.

Tidlige tærskværker.

Sådan hedder en artikel i **Bol og By 1991:2** (Landbohistorisk Tidsskrift). *Dan Ch. Christensens* grundige artikel er generel og landsdækkende - det viser sig dog at tærskværker o. år 1800 slet ikke fandtes i Jylland, da arbejdslønnen til karlene kun var halv så stor som på Sjælland. Det kunne derfor ikke betale sig for de store gårde at investere i tærskværker. Artiklen bringer et par kort, der amtsvis angiver fordelingen af tærskværker og arbejdslønnen for tærskere i starten af 1800-tallet.

Zise -

Told- og Skattehistorisk Tidsskrift bringer i første nr. 1991 en 30 sider lang artikel om skilte og skiltning: *Her er stedet*. Den er skrevet af *Holger Munchaus Petersen*. Her gives utallige eksempler på, hvordan Told- og Skattevæsenet gennem tiderne har gjort opmærksom på sig selv. Artiklen går helt tilbage til Hedeby i vikingetiden - uden dog at kunne påvise specielle skilte! I øvrigt er det vist et overset emne, som den rette forfatter kan få en masse ud af. Flere steder omtales skilte i Præstø Amt.

Nr. 2 fra samme årgang har 2 mindre artikler af lokal interesse. Dels skriver *Lars N. Henningsen* om *Fabrikskommissionær Johann Friedrich Beckers Indberetninger 1774-75*. Denne rejste de nævnte år rundt til købstæderne i provinsen for at fremme afsætningen af de indenlandske fabriksvarer. Samtidig skulle han studere de lokale fabrikkers tilstand og holde øje med smughandel. For vort område er der indberetninger fra *St. Heddinge, Næstved, Præstø, Vordingborg og Stege* (i nævnte rækkefølge).

Den anden artikel er nævnt under Næstved.

DE ENKELTE KOMMUNER

Fakse

Fakse Kalkbrud.

Amtscentralen i Næstved har begået et hæfte om kalkbruddet i samarbejde med Landskabskontoret i Storstrøms Amt. Hæftet er delt i 3 dele: først fortæller *Margit Baad Pedersen* om kalkens brydning i gamle dage. Op til 1884 var bruddet ejet af 4 godser, og hvor der tidligere kunne være et par hundrede mand i arbejdsstyrken, nøjes man i dag med 20-30 personer. Stedets kulturhistoriske beskrivelse ledsages af en del gamle fotos.

Kalkbruddets geologiske historie fortælles af *Alice Rasmussen*, der er en kender af stedet. De talrige forskellige fossil-typer, man kan finde, har gjort stedet internationalt kendt. I hæftet bringes der fotos af de mest almindelige.

Den tredje del udgøres af praktiske råd og vink ved et besøg i "Danmarks største Hul" - hertil hører det rette udstyr og måske hjælp fra litteraturlisten. Ligeledes er der et kort over området med angivelse af adgangsveje. Målgruppen er skoleelever, men hæftet kan absolut bruges af alle interesserede.

Fladså

Brøderup Bogen

er som sædvanlig en pænt trykt lille bog på godt 40 sider med gode illustrationer. Årskriftets tema i år er

KULTURFORMIDLING i bredeste forstand. Udover forstander *Erik Saul* har en bred vifte af bidragydere (gamle og nuværende elever o.a.) indlæg i skriftet - indlæg fra 1/3 s. til 5 s. i omfang. *Dorte Roholte* har skrevet den største artikel, en erindringsfiktion om *Stines mor*. Naturligvis får vi også bragt alle elevernes navne, samt deres foto, som traditionen byder.

Everdrup-stafetten.

Alle husstande i det gamle Everdrup Sogn modtog i 1991 for 9. gang Everdrup-stafetten, der på 32 A4-sider fortæller stort og småt om sognet og får det finansieret via annoncer. Bladet udkommer op til den årlige heldags-byfest, der er et af de samlende elementer i lokalsamfundet. Redaktør er *Leif Elmann Pedersen*, der har lagt et stort arbejde i at gøre stafetten afvekslende og med en konstant humoristisk undertone.

En lille artikel om drabet på skytten *Hans Ludvig Hansen* rækker ud over sognegrænsen, og er vistnok skrevet af arkivleder *Anne-Lise Pallelsen*. Han var født i Everdrup i et husmandshjem i 1883, blev senere skovfoged ved Haslev og i 1916 ansat som skytte på godset Engestofte ved Maribo. Samme år løber skytten ind i et par krybskytter, der desværre ikke kun holdt sig til vildtet. Den dræbte skytte blev kørt til Everdrup, hvor han blev begravet under stor opmærksomhed.

Fladså Kommuneatlas.

Udover hvad der er nævnt under *amtet* generelt, bringer dette atlas konkrete, illustrerede eksempler fra de mange landsbyer og fritliggende ejendomme i kommunen - og viser, at der er et utal af bevaringsværdige bygninger gemt rundt om. 70% af samtlige

bygninger fra før 1940 i kommunen har en "middel" eller "høj" bevaringsværdi. Fladså har også mange landskabelig skønne steder, præget af sidste istids vældige skabelsesprocesser mellem Dybsø Fjord og Præstø Fjord.

Fredsstenen i Vr. Egesborg, som er placeret ved gadekæret i landsbyen, har fået sin historie fortalt i et lille skrift af *Anne-Lise Pallesen*, som leder Fladså-arkivet. Den fred, der er tale om, er den, vi opnåede den 5. maj 1945. Stenens tilblivelse og indvielse er bl.a. efterforsket via avissøgning og erindringer.

Langebæk

Petersværft

er udgangspunktet for bagsideartiklen i *Skalk 91:2*, hvor *Erhard Nielsen* fortæller om den sjældne hasselsnog, som man kunne træffe ved Petersværft tidligere. Et eksemplar kan nu ses i *Herlufsholms* skoles naturhistoriske samling.

Stensby Kirke

har haft **100 års-dag** og bl.a. fejret begivenheden med udgivelsen af et pænt jubilæumsskrift på 30 sider. Gamle protokoller, kirkebøger, avisartikler m.m. har dannet grundstammen i hæftets beretning om de 100 år. Det er jo ingen alder for en kirke, og i hele Roskilde Stift kan kirker fra sidst i 1800-tallet tælles på én hånd, som biskop *Bertil Wiberg* fortæller i en hilsen til menigheden. Hvem, der ellers har forfattet teksten, er ikke nævnt udover sognepræsten *Emilie Esbjørn*.

Kirken blev bygget, fordi der (med datidens vejforbindelser) var for langt til sognets kirke i *Kalvehave*. Hvordan

det skete er dernæst omtalt, ligesom kirkens navn, Peterskirken, ikke så meget skyldes Roms indflydelse som godsejeren på Stensbygård, der hed Peter Malling, der stillede jord til rådighed. Først i 1979 blev kirkens distrikt til et selvstændigt sogn. Inventaret er beskrevet, hvoraf altertavlen af Joakim Skovgaard er det mest kendte. Til sidst kan nævnes, at hæftet har en oversigt over gravere og præster gennem tiden.

Møn

Møns Klint - en oplevelse

hedder et hæfte fra **Amtscentralen i Næstved**, skrevet af *Palle Gravesen*. I den første del af hæftet på 48 sider gennemgås landskabet, geologien, istidslagene og vegetationen.

Den næste (og største) del er en konkret ekskursionsvejledning til området. Via 6 ture bliver næsten hele kyststrækningen og bakkelandskabet syd for klinten gennemvandet. Det hele er meget konkret, beregnet til elever, lærere og andre interesserede voksne. De praktiske bemærkninger, og udførlige "gå-vejledninger" med angivelse af, hvad der er at se undervejs, betyder, at alle vil kunne få udbytte af ruterne. Hæftet afsluttes med en litteraturliste til mere videbegærlige.

Odense Universitetsforlag

har givet os en både indholds- og omfangsrig stor udgivelse i 1991: *Peder Hansen Resens Atlas Danicus (Møn)*. På de 305 sider i stort format gengives håndskriftet i facsimile på venstresiderne, men en dansk og tysk oversættelse bringes på højresiderne. En pragtudgave. Det må således siges at være en international udgivelse, og

der blev tilsvarende tænkt internationalt i 1688, eftersom der blev skrevet på latin. Resens værk var landsdækkende, som titlen fortæller, men først i vort århundrede har man fået udgivet denne omfattende og Danmarks ældste landsbeskrivelse. Endnu mangler der dog flere egne, men et bind om Sydsjælland er udgivet for mange år siden.

Henrik Hertig har oversat og kommenteret Resens tekst. Men egentlig er selve Mønsbeskrivelsen ikke af Resen, men af den lærde Stegeprovst, *Hans Jensen Viborg*. Denne fortæller vidt og bredt om øens herligheder, om de forskellige sogne, landsbyer, byer, markante personligheder og bygninger, sagn og historie - samt om dyreliv, natur, mineraler, urter og træer osv. Et tidsbillede af stor værdi for alle, der vil dykke ned i 1600-tallet generelt, eller i Møns historie specielt.

Udover de fyldige kommentarer bringes et register, en litteraturliste og gamle stik, hvor særlig kortet over Møn og Stege fra manuskriptets tid er spændende.

Næstved

Bevaringsforeningen i Næstved

har i 1991 startet udgivelsen af en kalender (for 1992); noget som det er meningen at fortsætte med i de kommende år. Kalenderen er for hver måned inddelt med perforeringer i 4 dele. På den ene fjerdedel er der en gennemgående tekst, der fortæller om Næstved og Bevaringsforeningen - mens den næste fjerdedel viser månedens kalender. Den øverste halvdel udgøres af to postkort med et lokalt motiv - forstået sådan, at der t.v. er et

gammelt motiv lånt fra Næstved Museum, mens der ved siden af er et moderne foto af det samme sted. Fotografierne er taget af *Kristian Gramstrup*, formand for foreningen. En god idé - det er altid spændende at sammenligne før og nu.

Postkortene kan direkte bruges til at sende, når måneden er gået. De kan naturligvis også gemmes, så man over en årrække vil kunne få en fin samling lokale motiver. De nye fotos bliver også fortid en dag. Mon ikke denne kalender vil blive et samlerobjekt?

Dagny-klubben Næstved 1966-1991

har i anledning af 25-års jubilæet udgivet et lille, pænt hæfte på 28 sider. Det er *Knud Rasch*, der har gransket i de gamle arkivalier for at kunne fortælle historien om den første moderne "omsorgsklub" i Næstved. Knud Rasch havde også en finger med i spillet, da klubben blev oprettet. På det tidspunkt var han kasserer i *Socialdemokratisk Forening* i byen, som var initiativtager til starten af Dagny-klubben - der fik navn efter *Dagny Hansen*, udpeget af *Fællesorganisationen*. Det blev i høj grad hende, der kom til at tegne klubbens arbejde frem til 1983, hvor *Ragnhild Rasch* blev klubleder.

Hæftet giver iøvrigt god besked om klubbens aktiviteter for ældre gennem tiden, hvoraf kan nævnes gamle film, rejser, svømning, ugentlige klubb dage, kurser og fester. Sidst i hæftet bringes en oversigt over bestyrelsesmedlemmer i de forløbne 25 år, samt et personregister.

50 år for Næstved -

Næstved Erhvervsråd 1941-1991.

Erhvervsrådets jubilæumsskrift er på 48 s. er forfattet af *Henning Jessen*, der starter med at omtale de skelsættende

de begivenheder i 1930'ernes Næstved: Landsudstillingen i 1935 og havneindvielsen i 1938. Samme år blev der nedsat et "propagandaudvalg", der senere blev videreført gennem Erhvervsrådet. De svære besættelsesår lagde visse restriktioner for rådets arbejde, men fremad gik det alligevel for erhverv, by og turismen. Store og små tiltag til at skabe en øget dynamik og vækst i området er medtaget hele tiden i et samarbejde mellem private erhvervsfolk og politikerne, der bevilger den kommunale støtte.

Den første (og længstsiddende) formand for rådet var *Wilh. Smith*; den nuværende, advokat *N. Byskov-Ottesen*, har beklædt posten siden 1985. Der medtages sidst i skriftet et interview med samme om fremtiden for Erhvervsrådet.

Herlufsholm Skoles Bibliotek

har *John Riis* skrevet en artikel om i bogen: **Odenses bibliotekshistorie** (redaktør er *Torben Nielsen*), der udkom i 1990 på samme bys Universitetsforlag. At de i Odense skriver om Herlufsholm Skoles bibliotek skyldes, at næsten hele den ældre samling af bøger i 1968 blev flyttet til Odense Universitetsbibliotek. Årsagen skal søges i den begrænsede potentielle lånerskare på Herlufsholm Skole, bøgerne blev sjældent udlånt.

Biblioteket blev grundlagt sammen med skolen i 1565 af *Birgitte Gøye* og *Herluf Trolle*. Starten skulle have været 51 bind (sølle i dag, men imponerende dengang). I løbet af de næste 200 år voksede bestanden kun med ca. 250 bd., men så begyndte det at gå stærkt. Forstanderen sidst i 1770'erne hed nemlig *Otto Thott*, og han er kendt som en af Danmarks største bogsamlere gennem tiden. Det var dog kun en lille del af hans sam-

ling, der tilflød skolen: godt 5.500 bd. Skiftende senere forstandere fulgte i *Thotts* fodspor og før opsplittningen i 1968 havde skolen over 50.000 bøger i biblioteket. Ca. 40.000 af disse befinder sig nu i Odense. Artiklen bringer eksempler på nogle af sjældenhederne i samlingen, som fx *Sjællandske Lov* fra 1505 og *Ny Testamente* fra 1524.

Kommuneatlasset for Næstved

er meget naturligt det største af de 4 udgivne (se *Amtet i almindelighed*). Dette atlas er delt i to næsten lige store dele, en for landdistriktet og en for byen. Vel at mærke byen før 1940, hvor den fyldte ca. 1/3 af dagens by. Som en af de ældste byer i Danmark er købstadens spændende historie og udvikling fulgt i korte træk. Bygningsmassen i byen er i dag i høj grad præget af en spredning i alder og byggestil, hvor yderpunkterne dannes af de enestående stenhuse fra middelalderen og den store mængde kvalitetsbyggeri fra 1930'erne og 1940'erne. For landdistriktets vedkommende følges det generelle mønster kendt fra de andre atlas. Også her er der en hel hoben bevaringsværdige bygninger og miljøer.

Maglemølle Papirfabrik

er emnet for en erhvervsartikel i **Geografisk Orientering 1991:1**. Papirfabrikkens historie fra starten i 1872 (A/S stiftet) og 1875 (produktionen startet) til 1990 ridses kort op af de to forfattere: *Henrik Højgård* og *Arne Olsen*. Dernæst fortælles lidt om papirfabrikation, råvarer, teknologi, energi, produkter og arbejdskraft. Det store genbrugsprojekt for papir, som staten har støttet med et trecifret mio.beløb får en fyldig omtale. De 265 mio., der er

investeret i projektet sikrer Maglemølle: "...i hvert fald foreløbig, mod evt. lukningsplaner". Ak, ja - artiklen er allerede historie. Maglemølle papirproduktion lukkes nu - kun genbrugsanlægget fortsætter og en afdeling for opskæring af papir (hvis der ikke kommer nye planer fra de svenske - og nu også amerikanske ejere!).

Musikforeningen for Næstved og Omegn

har lavet et lille 8 sideres hæfte om de forgangne 50 år siden starten i 1941. Teksten er forfattet af *Å. Randrup Frederiksen*, og han fortæller spredte træk fra de musikalske aktiviteter i perioden. Talrige koncerter har været afholdt, i starten på Axelhus, mens det i dag er Amtsgården, der er det faste tilholdssted. Foreningen (og andre!) savner stærkt en større koncertsal i byen med en rimelig akustik. Der har kun været 3 formænd gennem årene, hvoraf *P. J. Knudsen* har beklædt posten siden 1964. Hæftet har også fået plads til en omtale af musiklivet i Næstved tilbage til århundredskiftet.

Næstved Firma Sport gennem 40 år.

Krobesøg kan føre til mange ting - en af de mere fornøjelige var dannelsen af Næstved Firma Sport, der blev stiftet i 1951 ved et møde på Rådhuskroen. Der var kun 5 firmaer med fra starten, hvor det var fodbold, det drejede sig om. Foreningen er som bekendt vokset siden og består i dag af 130 klubber med tilsammen ca. 1400 medlemmer. Udover fodbold dyrkes der nu aktiviteter som badminton, bordtennis, skydning, håndbold, dart, motionsgymnastik og motionsløb.

Om alt dette og udviklingen generelt i de 40 år giver det 70 sider store hæfte god besked. Det er *Ole Pilegaard*

Hansen, som har indsamlet materialet, redigeret og skrevet teksten. Forfatteren har selv i en snes år været aktiv i foreningen. Der er naturligvis en mængde navne med i et sådant oversigtsværk, som kan have interesse for alle, der har været involveret. Den nuværende formand, *Georg Jakobsen*, har beklædt posten siden 1977 - den længste formandsperiode i "Sportens" historie.

Næstved Museum,

hvis virkeområde også omfatter nabokommunerne, har traditionen tro udsendt årsskriftet **Liv og Levn**. Men traditionen "utro" har museumsinspektør *Palle Birk Hansen* kun skrevet én side, nemlig en mindeside om hans forgænger 1949-1978: *F. Michelsen*. *Jette R. Orduna* skriver om udgravningerne i Sortebrødreanlægget (Ostenfeldtske Stiftelse) og Brogade, som hun selv stod i spidsen for. Resten af hæftet er helliget 3 større artikler.

Kjeld Klaus Haubroe skriver om "C. H. Knudsens Tobaksfabrik", der lå på Axeltorv. Forfatteren til artiklen er selv efterkommer af tobaksfabrikanten, der begyndte sin virksomhed i Næstved i 1842 og var enerådende i byen i næsten 50 år. Det er både slægts- og lokalhistorie, der oprulles i denne beskrivelse af en tidlig industri. 2 sønner drev firmaet videre til 1916.

Claus Bjerring skriver dernæst i "På billigere Vilkår" om Toksværd sogns fattiggård i *Sørup* i sidste halvdel af 1800-tallet. Den daværende Toksværd Kommunes socialpolitik bliver kærligt behandlet (jf. titlen). Det er de konkrete arkivalier fra fattiggården i *Sørup* (og andre steder), der hentes eksempler fra - hvorved der oprulles adskillige nærværende menneskeskæbner. Ufatteligt, at det kun er 100

år siden. Forfatteren har iøvrigt skrevet om samme emne i SAMVIRKE marts 92.

Svend C. Dahl har skrevet den sidste og største artikel i årsskriftet. "På vej mod Fodby" er et studium i kort og stednavne for området mellem Næstved og Fodby/Vallensved. Forfatteren har gransket i gamle kort og beskrivelser fra 1600- til 1800-tallet. Gamle vejforløb, forsvundne vandmøller, broer, herregårde, helligkilder og landsbyer dukker frem via undersøgelser, ligesom landsbyflytninger før middelalderen har fået et afsnit. Fodby har tilsyneladende været placeret mindst 4 andre steder før den blev stationær i 1000-tallet.

Næstved Stadsarkiv

har lavet en guide på 38 sider over *kirkebøger og folketællinger*. Guiden, der kan købes på arkivet, giver en vejledning og oversigt over dækningsområdet for kirkebøgerne (hele Sydsjælland og Møn) og folketællingerne, hvor der er en del huller. Specielt for de sidste afhænger det ligeledes meget af, hvilket år, der søges efter. Størstedelen af hæftet udgøres af alfabetiske indekser til de 2 arkivalietyper, der er uundværlige til slægtsforskning og lokalhistoriske undersøgelser. Det er derfor et nyttigt redskab, som *Bjarne Birkebæk* har tilvejebragt.

Typ'er & Sange

er titlen på en anderledes jubilæumsbog, som er udsendt af **Dansk Typografforbunds Næstved Afdeling**, der havde bestået i 110 år i 1991. Godt 60 sider fyldt med sange, der har været sunget ved forskellige sammenkomster. Ingen af dem er dog ældre end fra 1925. Det er et noget broget indhold, men fælles for dem alle: de fortæller kultur- og lokalhistorie - og de

typografer, der har deltaget, vil få mange gamle minder genopfrisket. Formanden *Kurt Jepsen* siger i forordet, at det måske er afdelingens sidste jubilæum, idet han øjner et fælles grafisk forbund i horisonten. Ligeledes fortæller han, at ideen med sangene opstod fordi afstanden til det store jubilæumsskrift for 10 år siden er for kort til et historisk skrift af sædvanlig art.

I Zize 1991:2

omtaler *Ole Pilegaard Hansen* i en artikel *Om frankeringsstempler i Toldvæsenet*, at han er i gang med at udarbejde en registratur over frankeringsmaskiner i toldvæsenet. Han efterlyser i den forbindelse medvirken fra læserne. Næstved Toldkammers "frankeringsmaskine-historie" er brugt som eksempel i artiklen.

Præstø

Også **Præstø** har fået sit kommuneatlas i 1991. Som de andre er det et uhyre givende opslagsværk, der fortæller om de enkelte landsbyer, ejerlaug og sogne i kommunen, og hvad der er af bevaringsværdige bygninger og miljøer. Men da kommunens tyngdepunkt er den gamle Præstø købstad, har denne selvfølgelig fået en fyldigere omtale i atlasen. Middelalderbyen har aldrig hørt til de større byer og har i lange perioder stået i stampe, isoleret på sin ø i Præstø Fjord. Det har medvirket til en lang række af bevaringsværdige bygninger og et afsluttet bymiljø omkring den gamle by, der er sjældent i dag. Der er påfaldende mange fredede ejendomme i bykernen. Se iøvrigt *Amtet i almindelighed*.

Stevns

Mordet i Varpelev

hedder en bog på 128 sider som **Lokalhistorisk arkiv for Vallø kommune** har udgivet. Varpelev ligger på Stevns, men kom ved kommunalreformen til Vallø kommune og Roskilde amt; derfor denne udgiver. *Jytte Sørensen* er forfatter/redaktør - en hel gruppe af lokale har hjulpet til i processen med de mange arkivalier, der ligger til grund for denne grumme historie.

Mordet blev begået i 1852 efter et gilde af en 19-årig gårdmandssøn, *Jens Hansen* - og det var hans egen kæreste han kvalte og voldtog (i nævnte rækkefølge). Desuden tilstod han senere voldtægt mod en 10-årig pige året før - en voldtægt der ikke var blevet anmeldt! En sådan forbrydelse kunne kun ende på én måde: året efter måtte misdæderen af med hovedet på "Lammehøj" ved byen. Endvidere blev der rejst tiltale mod gårdmanden, der havde afholdt gildet - for "et i Varpeløv uden tilladelse afholdt gilde!"

Ugerningen bliver i bogen endevendt i detaljer med alle de implicerede myndigheders udtalelser og retsagens gang. Desuden er der inddraget erindringer om mordet, som stadig lever i lokalsamfundets hukommelse. Forfatteren Martin A. Hansen har også (som lokal) skrevet om det samme mord. Endelig er der en tids-
tavle og litteraturliste.

Niels Larsen Stevns - liv og virke. Stevns' landskendte og anerkendte maler, Niels Larsen Stevns, har fået sig et nyt eftermæle - sat af en anden lokal: *Agnete Jensen* fra St. Heddinge. Samtidig er det **Stevns Museum**, der står som udgiver - og alle de gengivne

værker og effekter tilhører Stevns Museum. Så kan det næsten ikke blive mere lokalt. - Resultatet er dog ikke blevet en lille lokal tryksag, men en virkelig nydelig kunstbog (med indbygget lokalhistorie), trykt på fint papir og med mange illustrationer, hvor særlig de flotte farvebilleder af kunstnerens værker må fremhæves. Bogen på 60 sider er kun trykt i 500 nummererede og signerede eksemplarer - så mon ikke den kan blive et samlerobjekt med tiden?

Agnete Jensen fortæller i sin gennemgang af malerens liv og virke (1864-1941) træk fra barndomshjemmet ved Gevnø, hans gryende kunstnerdrømme og ungdom, hvor et ophold på Vallekilde Højskole satte skub i hans planer. Derefter fulgte tiden i København, hvor især Joakim Skovgaard og Kristian Zartmann kom til at øve indflydelse på hans udvikling. Det varede dog en del år før Niels Larsen Stevns kunne leve af maleriet, og i mellemtiden havde han utallige opgaver for andre kunstnere, bl.a. for Skovgaard i Viborg Domkirke. Det vil være uoverkommeligt at nævne alle de andre opgaver, Stevns blev kendt for, men malerierne i H. C. Andersens Hus i Odense er vel særlig berømte.

Bogen slutter med en billedfortegnelse, kildeangivelse og litteraturliste, der fortæller om forfatterens grundighed.

Suså

Jul i Susaa-landet, der tidligere hed "Jul i Herlufmagle" er nu kommet for 5. gang. Navneskiftet er betinget af, at udgiverforeningen tilsvarende har udvidet sit område - nu: **Suså Egnshistorisk Forening**. Formand for foreningen og redaktør

af det 44 s. store hæfte er *Knud Erik Antonsen*.

Af de større artikler i hæftet kan nævnes en omtale af *Købmands-Harald* (Petersen), der fyldte 80 år. "Omtalen" har i høj grad form af hans egne erindringer fra et langt liv. Dernæst bringer hæftet udpluk af en del erindringer om ferieophold/lejrskoler på *Raunstrup herregård* i 1930'erne, hvor der tillige var et svømmebassin; ret usædvanligt for den tid. Det 90-årige *Suså Røde Kors* får sin omtale et andet sted; der har kun været 4 formænd i al den tid. *Andelsvaskeriet i Herlufmagle* er emnet for endnu en artikel, det blev startet i 1953 med 21 andelshavere. Den sidste store, lokale artikel er betitlet: *Erindringer fra Næsby*. Det er *Rigmor Rudolph* fra Ringsted, der fortæller om sin barndom i Næsby. Hun var datter af den kendte skolelærer, *Kristian Andersen* (og Elsinie Marie). Han var født i 1887 i *Steenstrup* ved Næstved - og det er lige så meget ham, erindringerne gælder. Samtidig er der megen almen skolehistorie iblandet.

Som den sidste af de 4 kommuner har **Suså** fået sit **kommuneatlas i 1991**. Også dette er en flot udgivelse i stort format, hvor alle byer og bygninger fra før 1940 er registreret og bedømt efter deres bevaringsmæssige kvalitet. Suså er som bekendt en udpræget landkommune, og det gamle kulturlandskabs samspil med de naturskabte landskabsformer giver ligeledes mange bevaringskvaliteter. Bl.a. er kommunens geografiske afgrænsning i Susåen speciel og forpligtende i en planlægningsfase. Se endvidere *Amtet i almindelighed*.

Næsbyholm.

Det kendte renæssanceloft fra herregården er taget under behandling af

Ulla Kjær og Poul Grinder-Hansen i **Nationalmuseets Arbejdsmark 1991**. Her fortælles om fremdragelsen af det glemte loft i 1892 i forbindelse med en nyindretning af hovedbygningen. 2 af de 4 store malerier fra ca. 1585 med *årstiderne* blev pillet ned, restaureret og sat op i Nationalmuseet, hvor de stadig befinder sig. Det drejer sig om "foråret" og "vinteren", og det fremgår med al tydelighed, hvor stor værdi malerierne har - både som kunstværker og som kilde til livet på landet dengang. Der er nemlig en mængde detaljer med pløjning, griseslagting, havegravning, vodtrækning, jagt etc. Malerierne sættes i sammenhæng med evt. udenlandske forbilleder, ligesom maleteknik og -stil endevendes.

Vordingborg

Sydsjællands Landbrugsskole i Lundby har som sædvanligt udsendt et årsskrift, redigeret af *Knud Holm Nielsen*. På de 80 sider bringes der en snes små artikler om stort og småt i årets løb. Specielt er der mange beretninger om studierejser til- og/eller forbindelser med landbrug under væsentlig mere forskellige vilkår end i Danmark - som Australien, New Zealand, Polen, Tjekkoslaviet og Ungarn. Sverige og Jylland har der ligeledes været rejser til.

Derudover bringes der uddrag af medlemsfortegnelsen, "Nyt fra gamle elever" og "Mindeord", samt oversigt over elevholdene i årets løb med både navn og foto. Det ser faktisk ud til, at en ikke ringe del af landbrugs-eleverne nu kommer fra byerne, specielt fra de store boligkarréer i Næstved! Det er da en spændende udvikling, hvis den holder.

Personalhistorie

I ASK - Tidsskrift for Dansk Folkekultur, nr. 16 (1991) har *Svend C. Dahl* fået skrevet en lille artikel om *Karen Marie Mortensdatter fra Hyllinge*. Der er berettet om hendes liv og familie, som det kan læses ud af folketællinger og kirkebøger. Hun blev født i 1818 og døde i 1908. Hendes skæbne er dog ikke det centrale i artiklen - det er hendes dagbog, skrevet i 1830, da Karen kun var 11 år gammel! Den er ikke ret stor, fyldt med stavfejl og halve sætninger - men ganske unik. Gennem bare 1 1/2 måned fortalte hun til dagbogen, hvad der hændte på gården og i sognet af stort og småt - set gennem et barns øjne. Dens lige findes næppe andre steder!

I et gammelt nr. (1986:4) af samme tidsskrift - som stadig kan købes - er der 2 artikler af lokal interesse. Dels har *Jørgen O. Bjerregaard* redigeret en erindring af *Ane Sofie Hansen fra Luderup* (ved Kagstrup, Suså kommune). Den landsby eksisterer ikke mere, da de kun 2 gårde blev lagt til Bakkegård. Hun var født i 1851 og døde 92 år senere i Haslev. En del af barndommen boede hun på et lille landsted ved Stenskoven som imidlertid ikke kunne løbe rundt, da "Far vist ikke var så dygtig en Landmand" - selv om han var gårdmandssøn fra Toxsværd. Ane måtte i tørvemosen ved glasværket i

Holmegaard for at spare op til sit eget konfirmationstøj. Efter konfirmationen fik hun plads på en gård i Ladby i 3 år, til hun skulle være husholderske for sin bror, der havde købt Herlufmagle Mølle. Efter en tur til Næstved fik Ane plads i København, og senere endte hun i Everdrup - indtil hun i 1873 startede et lille vaskeri (fransk vask og stryging) i Næstved. I 1877 blev hun gift og derefter bosat i Haslev.

I en anden artikel skildrer *Niels H. Frandsen* en batalje mellem bønderne i *Svinø* og *Vr. Egesborg* i 1794. Bønderne fra *Svinø* skulle forrette hoveri på *Vejløgården* under *Gavnø*; en tur på ca. 16 km, hvis landevejen fulgtes. Men ved at skyde genvej over *Vr. Egesborgs* marker efter høsten kunne der spares et par km. Sidst i august blev et vogntog med 25 vogne stoppet på tilbagevejen af *Egesborgerne*, der havde ligget på lur bag et gærde og sat lås på leddet. De ville have afgift og beslaglagde en vogn. Bymændene fra begge landsbyer fandt senere frem til et forlig, men det blev underkendt af forvalteren på *Gavnø*, som ville have *Svinøbønderne* dømt ved godsets birketing. Næsten 2 år senere blev sagen endeligt afgjort efter talrige møder - og *Svinøbønderne* blev frikendt, da de kunne bevise, at den uofficielle vej var blevet brugt uhindret i 40 år, uden nogen havde protesteret tidligere.

Appel!

Historisk Samfund og anmelderen appellerer til alle lokalhistorisk interesserede læsere - og udgivere af diverse skrifter/bøger etc. - om at sørge for Samfundets anmelder får et eksemplar tilsendt. - Og samtidig meget gerne et eksemplar til Samfundets arkiv.

TAK

Historisk Samfund for Præstø Amt Oprettet 1912

Styrelsen

Dyrlæge Henning Poulsen,
Ved Munkevænget 18,
4660 Store Heddinge,
tlf. 53 70 25 19 (formand).

Gårdejer Knud Skovbæk,
Svanegaardsvej 2,
4720 Præstø,
tlf. 53 79 61 42 (næstformand).

Sognepræst Svend B. Jørgensen,
Præstrædet 6, Skelby,
4160 Herlufmagle,
tlf. 53 75 00 69 (sekretær).

Fhv. afd. chef
V. Lundgaard Jacobsen,
Nygade 27, 4640 Fakse,
tlf. 56 71 35 57 (kasserer/redaktør).

Fhv. chefredaktør Henning Jessen,
Slibemestervej 15, Fensmark,
4700 Næstved,
tlf. 55 54 78 89.

Museumsinspektør
Birgitte Bille Henriksen,
Gl. Præstøvej 24,
4735 Mern,
tlf. 53 79 75 17.

Landmand Henning Nielsen,
Brøderupvej 24, Snesere,
4733 Tappernøje,
tlf. 53 76 53 65.

Museumsejer Kamma Bache,
Grønnegade 14, 4720 Præstø,
tlf. 55 99 23 50.

Lærer Allis Bro,
Fyrrevænget 5, Appenæs,
4700 Næstved,
tlf. 53 72 00 13.

Direktør Jørgen Dalby,
Algade 78,
4760 Vordingborg,
tlf. 53 77 30 66 (suppleant).

Litteraturanmelder:

Lærer Svend C. Dahl,
Langetoftevej 5, Agerup,
4700 Næstved,
tlf. 55 54 40 22.

Regnskabsfører:

Niels Juul Nielsen,
Glumsøparken 16, 1.tv.,
4171 Glumsø,
tlf. 53 64 65 25.

Ekspedition:

Ekspeditionen af årbøger og andre publikationer sker ved henvendelse til samfundets regnskabsfører
Niels Juul Nielsen,
Glumsøparken 16, 1.tv.,
4171 Glumsø,
tlf. 53 64 65 25.

Salg af publikationer

Følgende årbøger m.m. kan købes ved henvendelse til Niels Juul Nielsen, Glumsøparken 16, 1. tv., 4171 Glumsø. Tlf. 53 64 65 25.

Årbøger: 1919-72
Pris br. bd. 45,00 kr.
Medlemspris: 30,00 kr.

(send en søgeliste. Mange årgange er udsolgt).

Årbøger: 1975-1982
Pris pr. bd. 75,00 kr.
Medlemspris: 60,00 kr.

Årbøger 1983-1992
Pris pr. bd. 90,00 kr.
Medlemspris: 75,00 kr.

F. Vestergård:
Salget af Vordingborg Rytterdistrikt
Pris: 60,00 kr.
Medlemspris: 50,00 kr.

Benny Christensen:
Skibsværft og flådebase
Pris: 50,00 kr.
Medlemspris: 40,00 kr.

Niels Hartmann:
Pottemageriet på Rødeled
Pris: 25,00 kr.
Medlemspris: 15,00kr.

Claus M. Smidt:
Sjølunds fagre sletter
Pris: 40,00 kr.
Medlemspris: 30,00 kr.

F. Michelsen:
Det borgerlige Fugleskydnings Sælskab
i Nestved 1797-1897.
Pris: 40,00 kr.
Medlemspris: 30,00 kr.

F. Michelsen:
Næstved 1870. Da banen kom til byen
Pris: 75,00 kr.
Medlemspris: 57,00 kr.

Morten Bredsdorff:
Grundtvig og Sydsjælland
Pris: 61,00 kr.
Medlemspris: 50,00 kr.

O. D. Lütken:
Præstø Amt 1839 (Indbundet)
Pris: 100,00 kr.
Medlemspris: 75,00 kr.

J. Ingemann Pedersen:
Susåen og Den danneskjoldske Kanal
Pris: 110,00 kr.
Medlemspris: 90,00 kr.

Agnete Jensen:
Højerup gamle kirke
Pris: 30,00 kr.
Medlemspris: 25,00 kr.

Ovennævnte priser er incl. moms, men ekskl. forsendelsesomkostninger.

